

Mykolas Michelbertas

ZENTRAL-LITAUEN - PRODUKTIONSZENTRUM VON
EMAILVERZIERTEN GEGENSTÄNDEN DER RÖMISCHEN
KAISERZEIT

Zusammenfassung

Der Gegenstände mit farbigem Grubenschmelz, die auf dem Territorium Osteuropas verbreitet sind, haben grosses Interesse und eine Diskussion der Forscher nach der Herkunft und Chronologie hervorgerufen. In Litauen sind die emailverzierten Schmucksachen provinzial - römischen Ursprungs und "barbarische" emailverzierte Gegenstände gefunden worden. Viele Sachen sind in verschiedenen Veröffentlichungen zu finden.

In den früheren Abhandlungen hat der Verfasser in Litauen mehrere Verbreitungsregionen von emailverzierten Gegenständen unterschieden. Die Region Zentral-litauens war nicht angeführt deswegen der Umstandes, dass hier nur 2 emailverzierte Gegenstände - die Hufeisenfibeln von Sargėnai, Stadt Kaunas und Rumšiškės, Ray. Kaišiadorys bekannt waren. Die letzten Ausgrabungen des Gräberfeldes Marvelė, Stadt Kaunas und von A. Astrauskas veröffentlichte Materialien lassen Zentralitauen als Produktionszentrum von emailierten Gegenständen rechnen und die Chronologie der Hufeisenfibeln mit Emailinlagen präzisieren.

Bis jetzt sind im Zentrallitauen 4 bronzene emailverzierte Hufeisenfibeln gefunden worden: Sargėnai, Grab 203, Rumšiškės, Eizelfund, Marvelė, Grab 76 und Grab 110. Diese Fibeln sind für Frauengräber und Kindergräber (wahrscheinlich - Mädchen-gräber) charakteristisch. Die Fibel von Sargėnai möchten wir in Stufe B2/C1 setzen, die Fibeln von Marvelė gehören zur Stufe C1a. Auf diese Weise haben wir kompakte Gruppe von emailverzierten Sachen, die zu II. Hälfte des 2. Jh. - Anfang 3. Jh. gehören. Noch eine Fibel dieser Gruppe ist in Masuren (Bargłów Dworny, Kreis Augustow) - auf dem Territorium der westbaltischen Stämme gefunden worden. Ohne Zweifel sind in Zentrallitauen gefundene Fibeln örtlichen Ursprungs. Sie zeigen auch die Kontakte der Bevölkerung Zentrallitauens mit Masuren - einem von dem frühesten Produktionszentrum barbarischen Emailsachen.

Die Prototypen von emailverzierten Hufeisenfibeln sind von den Provinzen des römischen Reichs bekannt. Die nächste Typenreihe dieser Fibelgruppe zeigt die kulturellen Beziehungen zwischen dem römischen Reich - des Territoriums von Elbgermanen - Masurenggebiet - Mitteldneprgebiet - Ostlitauen.

Die in Zentrallitauen gefundenen Hufeisenfibeln chronologisch gehörten zu einer der frühesten Gruppe der emailverzierten Sachen. Es lässt sich feststellen, dass der früheste Produktionszentrum der Emailsachen auf dem Territorium heutiger Stadt Kaunas, im kultur-ethnischen Gebiet Zentrallitauens war, das von der Mitte und 2. Hälfte 1. Jh. unter römischem Kultureinfluss war. Die Erzeugnisse Zentral-litauens - Hufeisenfibeln gaben Impuls für Produktion dieser Art in Užnemunė und Ostlitauen, wo typologisch und chronologisch jüngere Exemplare von Hufeisenfibeln mit Email bekannt sind. Zussammenfassend können wir feststellen, dass Zentrallitauen neben Masurenggebiet während der römischen Kaiserzeit als das älteste Produktionszentrum emailverzierter Gegenstände in den Ländern der Balten entstand.

Smaliejai kovos peiliai-durklai
baltų kraštuose I m. e. tūkstantmečio
viduryje

Valdemaras ŠIMĖNAS

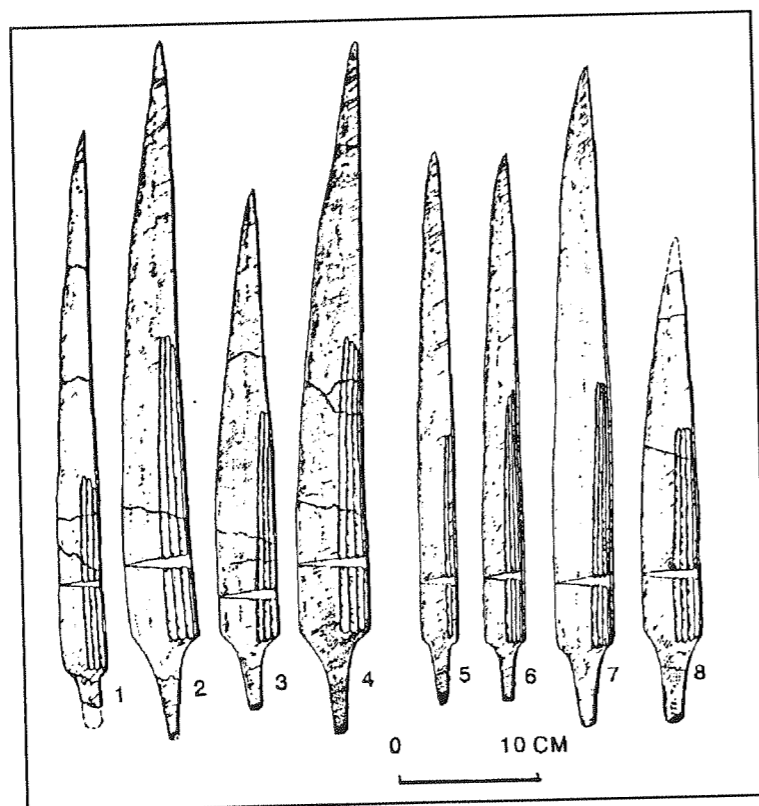
Pastaruoju metu Lietuvoje suaktyvėjo senosios baltų ginkluotės tyrinėjimai, ypač tai pasakytina apie I m. e. tūkstantmečio vidurio ginklus. Šiuo klausimu yra parašyta V. Kazakevičiaus disertacija (*Казакевичюс В. 1984*) ir monografija (*Казакевичюс В. 1988*). Monografijoje ir atskiruose to paties autoriaus straipsniuose jau gana išsamiai aptartos ir suklasifikuotos pagrindinės II-VIII m. e. a. ginklų rūšys: ietigaliai, kovos kirviai, kalavijai, strėlių antgaliai ir skydai. Be to, monografijoje surinkti ir apibendrinti duomenys apie tokią gausią ginklų rūšį kaip kovos peiliai. Tačiau kovos peiliai liko nesuklasifikuoti ir nesuskirstyti į smulkesnes grupes.

Šį darbą sunkino tai aplinkybė, kad kol kas nėra aiškių buitinių peilių, kovos peilių, kovos peilių-durklų ir vienašmenių kalavijų išskyrimo kriterijų. Daugelyje šalių nuo seno vyravo gana formalus skirstymo kriterijus, t.y. geležtės, arba ašmenų, ilgis. Šis vien tik dirbinio ilgio matavimu paremtas metodas dabar jau nepatenkina archeologų. Šiuolaikinė ginklų klasifikacija privalo būti pagrįsta ne vien išorinėmis daikto savybėmis, bet svarbiausia - dirbinio funkcinė analize (*Vaitkunskienė L. 1989. P. 58*). Matyt ateityje tyrinėtojai buitinius peilius, kovos peilius ir vienašmenius kalavijus turėtų skirstyti kūrybiškiau. Reikėtų didesnę dėmesį skirti ginklo funkcijai, įsivesti daugiau papildomų terminų ir skirstymo kriterijų, kuriais galėtų būti: dirbinio forma, geležčių skirtingų vietų ilgio ir pločio santykis, nugarėlės plotis ir peilio masė, svorio centras, įkotelis ilgis, kertamoji ar smogiamoji galia. Taigi, dirbinio priskyrimo vienai ar kitai grupei neturėtų lemti tik vienas iš anksčiau minėtų požymių. Juo labiau, kad vien tik pagal paskirtį nustatyti, kuriai grupei priklauso dirbinys, labai sunku, o kartais ir neįmanoma. Dažnai dirbiniai būna universalūs ir turi kelias jiems būdingas savybes, pvz., vidutinio dydžio peilis gali būti pritaikytas pjovimui ir naudojamas buityje, o prireikus - ir kovoje kaip ginklas. Kalavijas gali būti panaudotas kirsti, kas atitinka pagrindinę kalavijo paskirtį, bet gali būti panaudotas ir durti, kas labiau atspindi peilio paskirtį. Žemaitijoje ir Žiemgaloje VII-X a. naudoti platieji kovos peiliai-kalavijai. Nors kai kurie iš jų neturi kalavijams reikiamos 50 cm ilgio geležtės, bet jie naudojami tik kirsti ir neskirstomi atskirai į peilius ir kalavijus (*Казакевичюс В. 1988. С. 82, 99, 100*). Todėl pagal vieną požymį griežtos ribos tarp peilių ir kalavijų nubrėžti negalima.

Lietuvių archeologinėje literatūroje jau bandyta apibrėžti peilio, kovos peilio ir kalavijo terminus bei juos išskirti (*Volkaitė-Kulikauskienė R. 1970. P. 185-259; 1981. P. 6-48*). V. Kazakevičius perėmė ir toliau tobulino senesnėje literatūroje naudotą skirstymą pagal dirbinių geležtės ilgį. Taip buvo išskirti kovos peiliai ir vienašmeniai kalavijai (*Kazakevičius V. 1978. P. 18; 1981. P. 44;*

Казакявичюс В. 1988. С. 99). Taigi, šiuo metu iki 25 cm ilgio peiliai vadinami buitinais, nuo 25 iki 50 cm ilgio - kovos peiliais, o ilgesni kaip 50 cm - kalavijais. Šis skirstymas dar tobulintinas, nors bendrą principą atitinka visai neblogai. V. Kazakevičius neatkreipė dėmesio į tai, kad senesnėje literatūroje egzistavo ir kiti skirstymo kriterijai. Rytprūsių archeologinėje literatūroje kalavijais buvo vadinami beveik visi didesni kaip 40 cm peilio formos dirbiniai (o kartais ir gerokai trumpesni). Todėl aprašydamas vakarų baltų žemėse rastus kalavijus V. Kazakevičius, remdamasis senesne literatūra, prie jų priskyrė ir 40-50 cm ilgio kovos peilius. Tai jau yra pastebėjusi archeologė L. Vaitkunskienė (*Vaitkunskienė L. 1988. P. 45-46*). Ji teigia, kad galbūt O. Tišleris, kaip ir A. Becenbergeris, nerado skirtumo tarp kovos peilių ir kalavijų. Tačiau reikia pastebėti, kad ir dauguma kitų Rytprūsių archeologų, skelbdami savo tyrinėjimų duomenis, beveik visada ilgesnius kaip 40 cm ilgio peilius vadina kalavijais, dažnai dar pridurdami, kad jie tokios pat formos kaip peiliai (Messer) ar durklai (Dolchmesser). Matyt Rytų Prūsijos archeologijoje peilių, durklų, kovos peilių ir kalavijų išskyrimo kriterijai dar nebuvo susiformavę. Taigi, nustačius, kad ne tik ilgis, bet ir paskirtis lemia peilio formos dirbinio grupę, peržiūrėjus XIX a. pab. - XX a. pr. paskelbtų kapinynų tyrinėjimų duomenis ir iliustracijas, nesunku įsitikinti, kad dauguma to meto autorių kalavijais vadina kovai skirtus ir dūrimo funkciją turinčius peilius.

Šio straipsnio tikslas - iš peilių ir kalavijų, literatūroje minėtų įvairiais terminais, išskirti savitą, Vidgirių kapinynui būdingą, ilgų kovai skirtų peilių grupę - smailiuosius kovos peilius-durklus, turinčius prie nugarėlės griovelius (**Pav. 1**). Aptarti jų chronologiją, paplitimo teritoriją, kilmę, pamėginti rekon-

Pav. 1.
Vidgirių
kapinyno
smailieji kovos
peiliai-durklai:
1 - kapas Nr. 1
2 - k. Nr. 2,
3 - k. Nr. 2,
4 - k. Nr. 3,
5 - k. Nr. 10,
6 - k. Nr. 15,
7 - k. Nr. 18,
8 - k. Nr. 23.

truoti jų nešiojimo būdą. Šiuos peilius išskirti į atskirą grupę paskatino dar ir tai, kad pastaraisiais metais, tyrinėjant Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos kapinynus, ypač padaugėjo duomenų, liudijančių, kad tokie peiliai atspindi tam tikrus etninius, teritorinius ir chronologinius dėsningumus.

Smailiųjų kovos peilių-durklų charakteristika

Siūlomas terminas - smailieji kovos peiliai-durklai - sukurtas remiantis analogišku ir archeologinėje literatūroje sėkmingai prigijusiu terminu - platieji kovos peiliai-kalavijai (*Tautavičius A. 1977. P. 124*). Šis terminas nusako tiek peilio formą, tiek paskirtį. Taigi, išskiriant šią peilių grupę, daugiausiai lėmė dirbinio forma ir paskirtis. Ankstesnėje archeologinėje literatūroje smailieji kovos peiliai-durklai vadinami gana įvairiai. Dažniausiai jie visiškai neišskiriami iš peilių ar kovos peilių visumos, kartais vadinami durklais, o dažnai - vienašmeniais kalavijais ar paprasčiausiai kalavijais. Naujesnėje literatūroje kartais atkreipiamas dėmesys į tai, kad tarp kovos peilių ar kalavijų yra ginklai, vadinami kovos peiliais-kalavijais (*Kazakevičius V. 1981. P. 45*), kovos peiliais-durklais (*Казакявичюс В. 1988. С. 85*), durklais (*Kazakevičius V. 1993. P. 74*), durklo formos kovos peiliais (*Vaitkunskienė L. 1988. P. 45*), kovos arba smogiamaisiais peiliais (*Vaškevičiūtė I. 1986. P. 43*). Šiose grupėse dažniausiai ir aprašomi išskiriamieji peiliai. Tokia terminų gausa labai apsunkina nagrinėjamą temą.

Smailieji kovos peiliai-durklai su grioveliais prie nugarėlės yra labai savitos formos. Jie - 25-50 cm ilgio, ištęsta, siauru smaigaliu geležte ir trumpa 4-6 cm. ilgio įkote. Tai rodo, kad tokios formos peiliai buvo skirti durti ir visai netiko kirsti. Kertamojo smūgio metu trumpa įkotė yra labai nepraktiška ir gali nesunkiai išlūžti iš medinės ar kaulinės rankenos. Geležtė masyvi ir plačiausia prie įkotės (2,5-4,5 cm pločio), nuo kurios pradeda siaurėti, o nuo vidurio įgauna ištęsto durklo formą. Svorio centras yra netoli įkotės, o tai patvirtina šių peilių smogiamąją paskirtį. Jų nugarėlė tiesi arba nežymiai lenkta. Ji masyvi, 0,5 - 0,9 cm pločio, kartais prie įkotės puošta įkartėlėmis arba ženklais. Beveik visi smailieji kovos peiliai-durklai turi po kelis (dažniausiai tris) gilius griovelius, einančiais lygiagrečiai nugarėlei, ir literatūroje vadinamais "grioveliais kraujui nutekėti" (Blütrinnen). Tai bene būdingiausias šių peilių bruožas. Šis terminas - "grioveliai kraujui nutekėti" - straipsnyje vartojamas sąlyginai, perkeltine prasme, kadangi griovelių paskirtis buvo visai kita: jie siauram peiliui suteikdavo stangrumo, neleisdavo jam sulinkti ar nulūžti. Kartais randami tokios pat formos peiliai, tačiau be griovelių prie nugarėlės. Juos taip pat reikėtų priskirti smailiųjų kovos peilių-durklų grupei, bet išskirti į atskirą pogrupį. Tačiau šiame straipsnyje jų smulkiau neaptarsime. Kovos peiliai pasižymi labai didele formos įvairove. Neretai tarp kovos peilių, ypač didesniųjų, randama ir pereinamos formos dirbinių. Kartais jie panašūs į siaurus buitinius peilius ar vienašmenius kalavijus. Jie galėjo būti naudojami kirsti bei turi vienus ar kitus smailiesiems kovos peiliams-durklams būdingus požymius, tačiau yra ir esminių skirtumų, kurie neleidžia jų priskirti mūsų nagrinėjamai peilių grupei.

Kovos peilių skyrimą kuriai nors grupei ir išsamaus sąrašo sudarymą apsunkina ir tai, kad dalis muziejuose esančių peilių yra labai suirę ir sunku nustatyti jų pirminę formą. Dažnai jie visai surūdiję į gniutulus arba sutrupėję.

Tai pasakytina ir apie naujai iškastą Nemuno žemupio kapinynų tyrinėjimų medžiagą. Apie pirmąją dirbinio formą ar griovelį prie nugarėlės buvimą galima spręsti tik iš lūžio vietų. Dažnai dirbinio forma išsaugoma tik korozijos produktų dėka. Iš dalies atkurti pirmąją dirbinio formą padeda rentgenografiniai tyrimai (*Bėkšta A. 1990. P. 213-216*). Nustačius pagrindinius smailiųjų kovos peilių-durklų formos ypatumus bei pastebėjus, kad dauguma jų prie nugarėlės turi griovelius, buvo peržiūrėta daugelis muziejų fonduose esančių peilių ir paaiškėjo, kad kai kurie tyrinėtojai šių griovelį nepastebėjo ir literatūroje neaprašė (pvz., Kriemalės, Jauneikių, Šarkų, dalies Plinkaigalio). Ateityje duomenys apie šių peilių ypatybes dar turėtų būti papildyti, ypač šiuos peilius konservuojant ir atliekant metalografinius ar papildomus rentgenografinius tyrimus. Šiuo metu atlikti metalografiniai peilių tyrimai yra nepakankami (*Stankus J. 1970; 1986*).

Ikikarinė bibliografija ir šaltiniai

Apie smailiuosius kovos peilius-durklus iki šiol atskirai išsamiau dar nebuvo rašyta, tačiau užuominų šiuo klausimu literatūroje yra daug. Kaip pirmą bandymą apibendrinti duomenis galima paminėti V.Kazakevičiaus monografijos apie ginklus (*Казакевичюс В. 1988. С. 82-92*) ir Plinkaigalio kapinyno ginklus skyrelius (*Казакевичюс В. 1993. Р. 74-77*) bei šių eilučių autoriaus trumpą straipsnelį (*Шименас В. 1992*).

Pirmieji tokie peiliai buvo surasti Rytprūsiuose dar XIX a. viduryje. Jau tada informacija apie juos pateko į archeologinę literatūrą. Duomenų ypač pagausėjo XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, kai buvo tyrinėjami gausūs Sembos pusiasalio ir Nemuno žemupio kapinynai. Pirmojo pasaulinio karo pasėkmės labai paveikė Rytprūsių archeologiją. Pirmaisiais pokario metais archeologiniai kasinėjimai nebuvo vykdomi. Archeologai apsiribojo tik prieškarinių tyrinėjimų rezultatų skelbimu. Todėl XX a. antrajame dešimtmetyje informacijos apie rūpimus peilius literatūroje nesumažėja. Reikia pažymėti, kad tuo metu skelbta medžiaga yra paviršutiniška ir neišsami. Dažnai Rytprūsių archeologų darbuose stinga esminių duomenų, privalomų publikuojant informaciją apie kasinėjimo objektą. Daugelio ištirtų kapų medžiaga liko visai neskelbta. Nuo XX a. trečiojo dešimtmečio archeologinių paminklų tyrinėjimai buvo atnaujinti ir pasiekė ikikarinį lygį, tačiau daugiausiai buvo tyrinėjami Vyslos žemupio ir Mozūrų regiono bei kito chronologinio laikotarpio paminklai, todėl informacija apie smailiuosius kovos peilius-durklus pasipildė nežymiai. Be to, prieš antrąjį pasaulinį karą daugelio tyrinėtų paminklų duomenys liko neskelbti. Ši prieš karą iškasta medžiaga, kaip ir visi kiti muziejuose saugoti dirbiniai, dingo karo audrose, todėl dabar visos, kad ir nepilnos, prieškarinės publikacijos, įgavo neįkainojamą vertę ir yra vieninteliai šaltiniai, leidžiantys sukaupti reikalingą informaciją. Pažymėtina, kad dabar dauguma leidinių tapo bibliografinė retenybė, todėl Lietuvos archeologams beveik neprieinami. Todėl ir šiame straipsnyje surinkta informacija matyt yra nepilna. Juo labiau, kad minėtuose leidiniuose be jau minėtų terminų įvairovės dažnai nėra dirbinių piešinių, o kartais paprasčiausios dirbinių charakteristikos ir

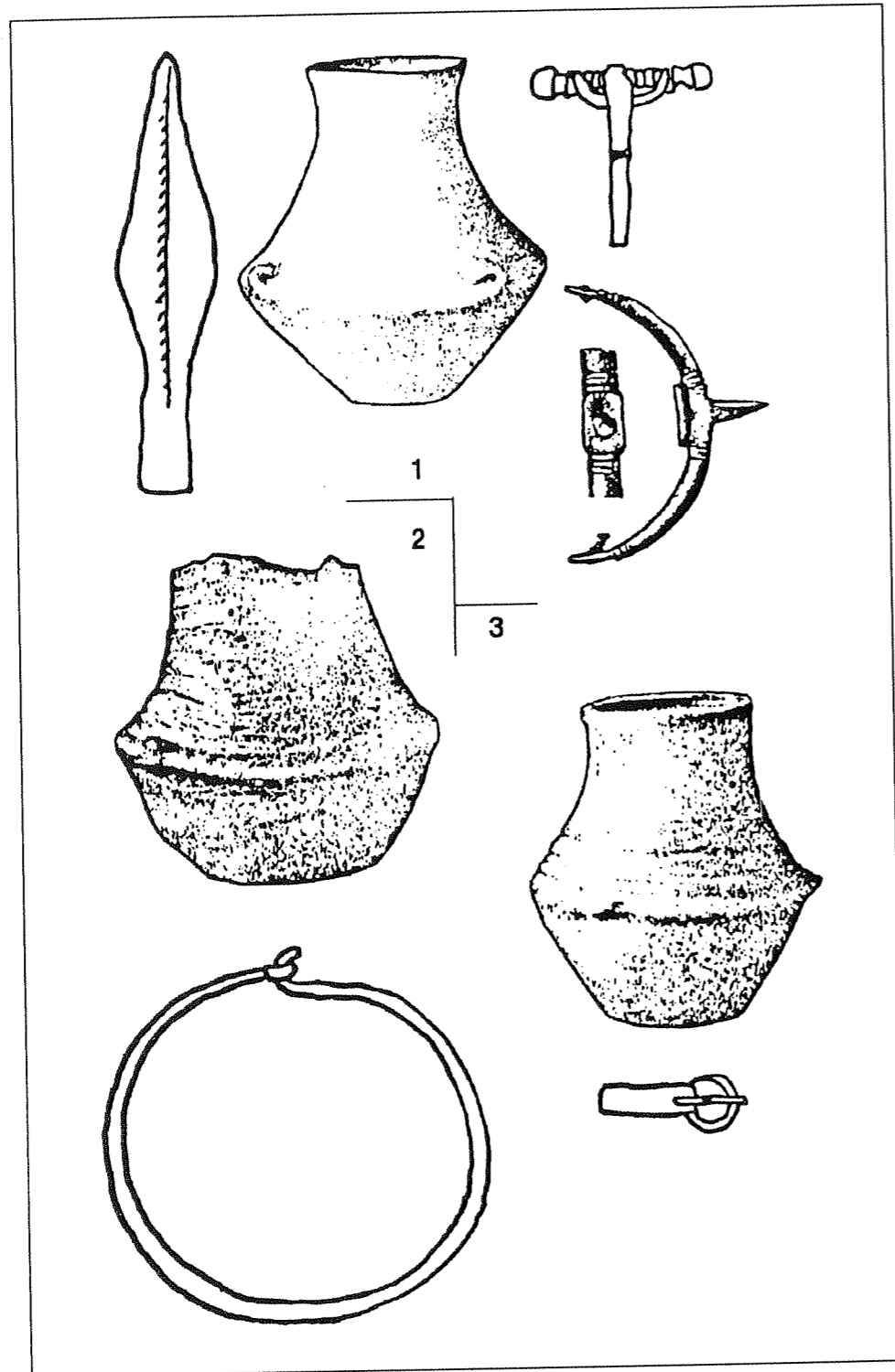
radimo aplinkybių. Publikacijų, kuriose būtų paskelbtos smailiųjų kovos peilių-durklų iliustracijos, yra labai nedaug, todėl dažnai tenka pasinaudoti nuorodomis į žinomus analogiškus dirbinius ar kitais duomenimis.

Pirmosios mus dominančių peilių iliustracijos yra skelbtos Berlyno muziejaus parodos albume (*Photographisches. 1880. Taf. XIV. Nr. 705-708*). Jame nebuvo nurodytos pavaizduotų peilių radimo vietos ar kapų numeriai. Papildomos medžiagos randame tos pačios parodos kataloge (*Katalog. 1880. S. 419*). Tačiau čia duomenys taip pat nepilni. Todėl H.Kemkė 1901 m. parašė specialų straipsnį, kuriame identifikavo Berlyno albume pavaizduotų dirbinių radimvietes ir kapus (*Kemke H. 1901. S. 88-95*). Jis nustatė, kad "kalavijas", pažymėtas Nr.705, yra iš Tengen kapinyno kapo Nr.28, o Nr.706-708 pažymėti durklai (Dolchmesser) yra iš Dollkeim kapinyno (Nr.706 - iš kapo Nr.151; Nr.707 - iš kapo Nr.108; Nr.708 - iš kapo Nr.124). Tengen kapinynas tirtas 1873-75 m., o Dollkeim - 1879 m. rudenį. Matyt tuoj po kasinėjimų radiniai pateko į Berlyno muziejaus parodą. Tengen kapinyno kapo Nr.28 įkapės kiek anksčiau paskelbtos R.Klebso straipsnyje (*Klebs R. 1876. S. 28-39*). Dollkeim kapinyno kape Nr.108, be durklo, surasta ilgakojė segė, diržo saktis, diržo galo apkalas ir molinis puodas; kape Nr.151 - du moliniai puodai, tordiruota antkaklė ir ietigalis. Smulkiau šios įkapės neapibūdintos. Apie Dollkeim kapinyne rastus peilius nemažai papildomos informacijos randame O.Tišlerio knygoje apie Rytprūsių senovę, kurią jau po autoriaus mirties spaudai paruošė H.Kemkė (*Tischler O., Kemke H. 1902*). Šioje knygoje publikuojami dar 98 Dollkeim kapinyno kapų aprašai iš 250 tirtų. Tarp įkapių minimi ir durklai (k. 109, 111, 116, 128, 152, 154, 165, 234), kurių daugeliui nurodytos analogijos iš Berlyno albumo (tai yra to paties kapinyno kapų Nr.108 ir 151). Keista, tačiau kaip tik Berlyno albume skelbti kapai (Nr.108 ir 151) O.Tišlerio knygoje neaprašyti (*Tischler O., Kemke H. 1902. S. 15-25*). Galima spėti, kad kiek mažesnių smailiųjų kovos peilių-durklų Dollkeim kapinyne buvo ir daugiau. Kape Nr.146 surastas peilis toks pats, kaip kapo Nr.151 durklas, tik nurodoma, kad jo smaigalys trumpesnis.

Apibendrinant Dollkeim kapinyno tyrinėjimų duomenis galima teigti, kad šiame kapinyne buvo rasta maždaug 12 smailiųjų kovos peilių-durklų, nors galėjo būti ir daugiau, kadangi daugelio kapų aprašai liko visai neskelbti.

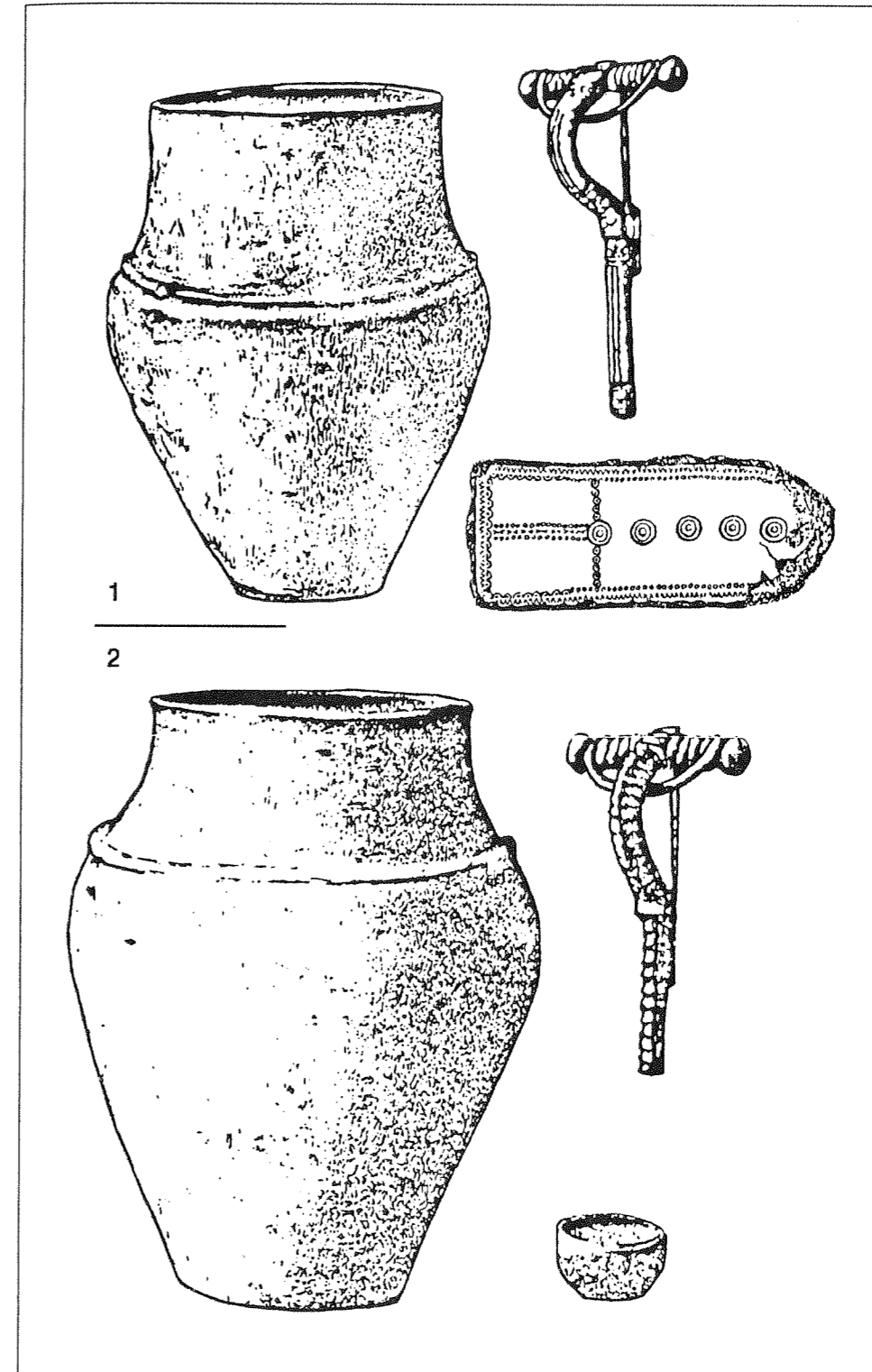
Remdamiesi O.Tišlerio, H.Kemkės knyga ir Berlyno albumu iš dalies galime atkurti minėtų kapų inventorių. Visi kapai, kuriuose buvo rasti kovos peiliai-durklai, yra degintiniai. Dauguma jų beurniniai (k. 109, 111, 116, 152, 154, 234). T. y., degintiniai kaulai supilti į duobutę žemėje, čia sudėtos ir įkapės. Dažnai kaip įkapė buvo įdedamas papildomas ar pridėtinis puodas (Beigefäss). Pvz., kape 109, be durklo, rastas puodas, geležinis pentinas, žalvarinė ilgakojė segė lieta užkaba, pusapvalėmis spyruoklės buoželėmis, lenktas peilis ar dalgis, ietigalis (**Pav. 2**); kape Nr.152 - puodas, 1 sidabrinė antkaklė su kilpele ir kabliuku, apvaliu, viduryje praplatintu lankeliu, 2 ietigaliai, 2 gintaro karoliai (**Pav. 2**); kape 154 rasti du puodai, žalvarinė ilgakojė segė, 1 gintaro karolis, diržo saktis su diržo galo apkalu, 2 ietigaliai (**Pav. 2**).

Kapai 124, 146, 165 yra urniniai. Juose įkapės yra analogiškos pirmosios grupės kapams. Pvz., kape Nr.146 rasta viena žalvarinė segė lieta užkaba, sidabrinis diržo

Pav. 2. Dollkeim kapų įkapės:

- 1 - k. Nr. 109,
- 2 - k. Nr. 152,
- 3 - k. Nr. 154.

Pav. 3. Dollkeim kapų įkapės:

- 1 - k. Nr. 146,
- 2 - k. Nr. 165

galo ornamentuotas apkalas, geležinė ovalo formos diržo sagtis, ietigalis (Pav. 3); kape Nr.165 - urna, pridėtinis puodas, ilgakojė segė, kurios paviršius puoštas ranteliais, ietigalis ir galastuvas (Pav. 3). Visus kapus O.Tišleris datuoja D periodu. Reikia pastebėti, kad prūsų žemėse kaip tik šiame laikotarpyje kinta laidojimo papročiai. Urninius degintinius kapus keičia beurniniai degintiniai kapai, be to beurniniai kapai dažnai yra žymiai turtingesni.

Senesnėje Rytprūsių archeologinėje literatūroje galime surasti dar kelių smailiųjų kovos peilių-durklų iliustracijas. Fizikos-ekonomikos draugijos (*Physikalische-Ökonomische Gesellschaft*) leidinyje yra paskelbta peilio iš *Eisliethen* I kapinyne iliustracija (*Jentsch A. 1896. Taf. III:28*). "Prūsijos" senovės draugijos leidinyje "Prussia" yra skelbtos peilių iliustracijos iš *Grebieten* kapinyne (*Heideck J. 1888. Taf. VI:4*), *Greižėnų* (*Bezenberger A. 1900b. S. 141. Abb. 53; Asadauskas-Žvirblis A. 1992*), *Detlevsruh* (*Hollack E. 1914a. S. 268. Abb. 108*), *Hoch Schnakeinen* (*Ehrlich B. 1939. S. 32. Abb. 6:a*). Kai kurių čia minėtų peilių iliustracijos yra perspausdintos apibendrinančio populiarešnio pobūdžio leidiniuose, pvz.: *Greižėnų* (*Gaerte W. 1929. Abb. 242:b; Engel C., La Baume W. 1937. Abb. 35:a*), *Detlevsruh* (*La Baume W. 1941. S. 54. Abb. 6:a*). Šios iliustracijos - tai pagrindinis šaltinis, juo labiau, kad ir kiti tyrinėtojai, nepateikdami savo surastų peilių piešinių, dažniausiai nurodo į šias analogijas. Neretai tekstai šalia iliustracijų papildo duomenis apie mums rūpimus peilius.

Fizikos-ekonomikos draugijos prezidentas A.Jentsch, aprašydamas Rytprūsių Provincijos muziejaus rinkinius, minėjo durklą, surastą *Eisliethen I* kapinyne kape Nr.90 ir lentelėje pavaizdavo jo piešinį. Tai 41 cm ilgio durklas, kurio galas smailas, įkotė trumpa. Geležtė 3,5 cm pločio su trim grioveliais prie nugarėlės. Ar buvo tame kapinyne daugiau šio tipo peilių, sunku pasakyti, kadangi ištyrus 261 šio kapinyne kapą, informacija paskelbta tik apie 31 kapą (*Jentsch A. 1896*). Kitų kapų įkapės yra nežinomos.

A.Becenbergeris straipsnyje, skelbiančiame 1897-98 m. *Greižėnų* kapinyne tyrinėjimų medžiagą, pažymi, kad VI kape buvo surastas "kalavijas" ir kaip analogiją nurodo Berlyno albumo peilius. Taip pat nurodo, kad šie "kalavijai" yra tokie pat, kaip *Grebieten* kapinyne. Kadangi A.Becenbergerio straipsnyje prie piešinio nėra mastelio, lieka neaišku, kokio ilgio yra tas dirbinys. Tai nustatyti padeda K.Engelio ir W. La Baume monografija, kurioje po *Greižėnų* peilio iliustracija pažymėta, kad jis yra 44 cm ilgio. A.Becenbergeris straipsnyje mini dar vieną atsitiktinai surastą "kalaviją", du "durklus" (kapuose Nr. V, XIIc) ir kelis "ilgus peilius", iš kurių trys matyt gali būti šiame darbe nagrinėjamo tipo (k. IV, VIII, XVI). Aprašant kape Nr. V surastą 30,2 cm ilgio durklą paminėta, kad jis yra tokios pat formos, kaip ir "kalavijas" iš kapo Nr. VI, o kape Nr. XIIc surastas durklas yra 26 cm ilgio ir turi griovelius prie nugarėlės. Visa tai leidžia teigti, kad ir kalavijai, ir durklai, minimi A.Becenbergerio straipsnyje, yra to paties tipo, t.y. smailieji kovos peiliai-durklai. Jie skiriasi tik ilgiu. Neaišku, ar šiai grupei galima priskirti ilgais peiliais vadinamus dirbinius, nes ir jie savo dydžiu visai nenusileidžia durklams, pvz.: kape Nr. VIII rastas peilis yra nulaužtu galu ir 26 cm ilgio, taigi tokio pat ilgio, kaip ir XIIc kapo durklas (*Bezenberger A. 1900b. S. 135-152; Asadauskas-Žvirblis A. 1992*).

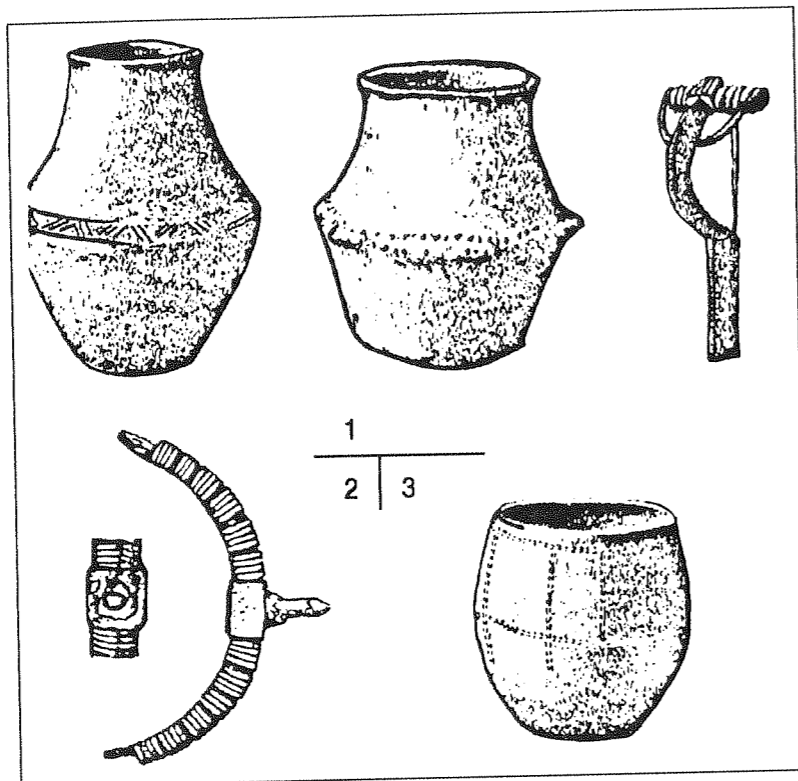
P.8-22). Taigi, be didesnių abejonių galima teigti, kad *Greižėnų* kapinyne ištyrus 17 kapų buvo surasta ne mažiau kaip keturi smailieji kovos peiliai-durklai.

Kadangi A.Becenbergeris aprašo kapuose rastas įkapes, galima paminėti kapų inventorių, rastą kartu su smailiais kovos peiliais-durklais. Visi tyrinėti *Greižėnų* kapinyne kapai yra griautiniai. Tik kape Nr.IV kaulai iš dalies apdegę. Kapai Nr.V, VI, XIIc chronologiškai yra to paties laikmečio, kaip ir kiti ištyrti šio kapinyne kapai, ir savo įkapėmis iš kitų kapų tarpo neišsiskyrė. V kape palaidotas vyras orientuotas galva į pietvakarius. Čia rastas ietigalis, žalvarinė segė lenkta kojele, storagalė žalvarinė apyrankė, du įvijiniai žiedai, antra žalvarinė ilgakojė rantuotu paviršiumi segė lieta užkaba, žalvarinė su sidabravimo žymėmis antkaklė dvigubu priekyje lankeliu susuktais galais, su kilpele ir kabliuku; VI kape vyras orientuotas galva į vakarus. Be "kalavijo" rasta žalvarinė ilgakojė rantuotu paviršiumi segė lieta užkaba, žalvarinis žiedas ir ietigalis.

XII kapas trigubas ar keturgubas (?). Visi palaidoti vyrai orientuoti galvomis į pietvakarius. C kape buvo šios įkapės: žalvarinė antkaklė su kabliuku ir kilpele. Priekinėje dalyje antkaklė storesnė, į galus plonėja. Po kaukole gulėjo gintaro karoliukas, prie dubens - geležinė diržo sagtis, trys ploni geležies gabaliukai su kniedžių liekanomis, kuriais, tyrinėtojų nuomone, buvo kaustytas diržas, lankinė ilgakoje segė su plačia užkaba, ietigalis. Nors A.Becenbergeris net keliose straipsnio vietose pabrėžia, kad tai - taikių vietos gyventojų kapai, tačiau tuo sunku patikėti. Kapinyne yra net keli grupiniai vyrų kapai, be to, labai daug ginklų ir turtingų kapų su unikaliomis įkapėmis.

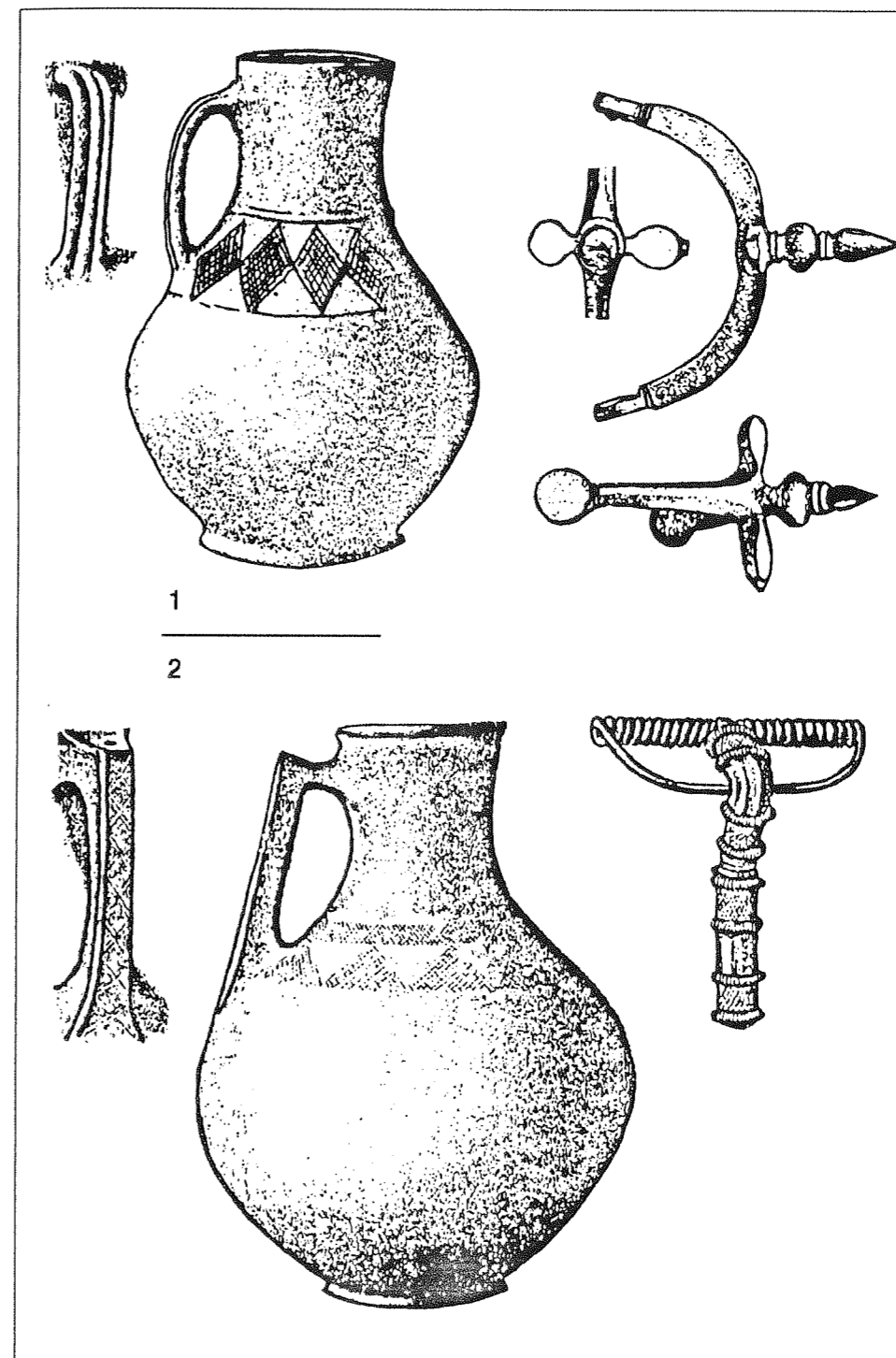
Tyrinėjant *Detlevsruh* kapinyne, kape Nr.2 buvo surastas 43 cm ilgio peilis-durklas. E.Holako straipsnyje yra šio peilio iliustracija. Jis ištęstu smaigaliu ir turi griovelius prie nugarėlės bei ženklus ant jos. Pavadintas jis trumpuoju kalaviju, nurodytos analogijos į "kalaviją" iš Rubokų kapinyne ir Dollkeim kapinyne surastus "durklus" (*Hollack E. 1914a. S. 268. Abb. 108*). Kapas Nr. 2 degintinis, įrengtas tarp trijų akmenų. Čia surastas puodas su didele aša, geležinė diržo sagtis su žalvariniu diržo apkalu, 30 cm piečiau rastas dar vienas puodas apstatytas akmenimis. Tarp degintinių kauliukų gulėjo 3 žalvarinės ilgakojės lankinės segės, kovos peilis ir gintaro karolis (Pav. 4). Vėliau šis *Detlevsruh* kapinyne "trumpasis kalavijas" literatūroje minimas kaip pats būdingiausias durklas (*La Baume W. 1941. S. 54. Abb. 6:a*).

1939 m. B.Erlichas, remdamasis Elbingo muziejaus katalogu ir 1892 m. J.Heydeko kasinėjimų dienoraščiu, paskelbė *Hoch Schnakeinen* kapinyne tyrinėjimų duomenis. B.Erlichio straipsnyje minimi du vienašmeniai kalavijai. Pirmasis jų labai ilgu siauru galu. Nors rašoma, kad jis yra 18,9 cm ilgio, bet tai aiški korektūros klaida. Iliustracijoje šalia pavaizduotas 37,2 cm ilgio ietigalis. Taigi, "trumpasis kalavijas" greičiausiai yra 48,9 cm ilgio. Jo įkotė yra 6,2 cm ilgio, o geležtė 3,5 cm pločio. Toliau pažymėta, kad šis "kalavijas arba durklas" analogiškas minėtiems Berlyno albumo (t.y. Dollkeim), Gr. Sausgarten ir *Detlevsruh* peiliams. Antrojo "kalavijo" fragmentas visai neaprašytas (*Ehrlich B. 1939. S. 32. Abb. 6:a*). Vėliau kraštotyrinėje Vokietijos literatūroje šis peilis minimas Forst Stablack vardu (*Schultz H. 1983. Abb. 34*).

Pav. 4.
1 -
Detlevsruh
kapas Nr. 2,
2 -
Pollwitten
k. Nr. 8,
3 -
Pollwitten
k. Nr. 121.

Nemažai informacijos galima išsirinkti iš literatūros, kur nėra iliustracijų, tačiau peilių aprašymai suteikia pakankamai duomenų. Vienas iš tokių - W.Loreko aprašytas peilis iš Popelken kapinyno. Autorius mini, kad kape Nr.14 buvo rastas ilgas peilis su grioveliais "kraujui nutekėti". Šiame kapinyne buvo ištirta 30 kapų ir surasta daugiau peilių, tačiau jie smulkiau neaprašyti (*Lorek W. 1881. S. 103*). Duomenų dar apie keletą smailiųjų kovos peilių-durklų randame jau minėtoje O.Tišlerio knygoje. Du durklai rasti Pollwitten kapinyne kapuose Nr.8 ir 121 (*Tischler O., Kemke H. 1902. S. 34, 35*). Abu kapai degintiniai, be urnų. Kape Nr.8 buvo molinis indas, 1 gintaro karolis, geležinis pentinas rantuotu paviršiumi (Pav. 4); kape Nr. 121 - puodas ir buitinis peilis (Pav. 4). Minimi Warnikam kapinyne kapuose Nr.19, 31, 61 rasti "durklai" ir nurodyta, kad jie analogiški Berlyno albumo peiliams (*Tischler O., Kemke H. 1902. S. 43, 44*). Šie kapai taip pat degintiniai, be urnų. Kape Nr.19 be kovos peilio-durklo rastas puodas ir ilgakojė lankinė segė; kape Nr.31 - žiestas ašotis, 2 žalvariniai pentinai su profiliuotu spygliu, o jienelių galai užsibaigia apvaliomis plokštelėmis, diržas puoštas sidabrinėmis plokštelėmis (Pav. 5). Kape Nr.61 surastas žiestas ašotis ir sidabrinė žieduotoji II grupės lankinė ilgakojė segė (Pav. 5). Vienas peilis su trimis grioveliais prie nugarėlės surastas 1906 m., tyrinėjant Goithenen kapinyną. Jis buvo kape Nr.1. Peilis ant nugarėlės prie įkotės dar turėjo įkartas. Jis be smaigalio, 23,8 cm ilgio ir 2,8 cm pločio prie įkotės (*Bezzenberger A. 1914a. S. 133. Abb. 26*). Goithenen kapinyne iš viso buvo ištirta 4 kapai. Kape Nr.1 buvo rasta 20 cm aukščio urna, tekintas gintaro karolis. Peilis gulėjo šalia urnos. Vienas 35,5 cm ilgio peilis su trimis grioveliais prie nugarėlės bei ženklais ant jos buvo rastas Bludau kapinyne kape Nr.10 (*Peiser F. 1914. S. 214. Abb. 60*). Šis kapas degintinis. Juodos spalvos žemėje rasti degintiniai kaulai ir tarp jų peilis, verpstukas ir mažas ietigalis.

Pav. 5. Warnikam kapų įkapės:
1 - kapas Nr. 31,
2 - k. Nr. 61.

Kiek daugiau informacijos apie smailiuosius kovos peilius-durklus randame A.Becenbergerio straipsnyje apie Rubokų kapinyno tyrinėjimus (*Bezenberger A. 1909*). Čia rašoma, kad Rubokų kape Nr.III buvo rastas "kalavijas" ir pažymima, kad jis tokio pat tipo, kaip mūsų anksčiau aptarti Greižėnų kapinyno kape Nr. VI, Popelken bei Warnikam kapinynų smailieji kovos peiliai-durklai. Be to nuderoma, kad Rubokų "kalavijas" matyt toks pats, kaip Ekritten kapinyno vienašmenis kalavijas. Tačiau ši abejonė nepasitvirtino, kadangi vėliau paskelbus Ekritten tyrinėjimų duomenis paaiškėjo, kad šiame kapinyne buvo rasti tikri vienašmeniai kalavijai, priskiriami E periodui, t.y. VI-VII a. (*Hollack E. 1914a. S. 284. Abb. 127*). Prie "kalavijo" rankenos išliko medienos liekanos. A.Becenbergerio teigimu, Rubokų kapinyne buvo rasta daugiau tokio tipo, kaip III kapo "kalavijas", peilių (k. Nr.11-21 cm ilgio ir 2,4 cm pločio prie įkotės; k. Nr.21 - 27,5x2,4 cm; k. Nr.33 - 34,5x2,6 cm; k. Nr.47 - 27x2,8 cm). Kiek trumpesni peiliai yra surasti kapuose Nr.24 ir 37, tačiau jie sulūžę ir trūksta fragmentų. Taigi ir Rubokų kapinyne, ištyrus 51 kapą matyt buvo surasta apie penkis smailiuosius kovos peilius-durklus, kurių vienas vadinamas "kalaviju" (*Bezenberger A. 1909. S. 164, 178, 182*). III kape rasta maža žalvarinė įvija, galastuvas ir du ietigaliai; kape Nr.33 rastas geležinis dalgis ar pjautuvas, galastuvas, pentinas su į išorę lenktais galais, geležinė diržo sagtis, šalia buvo rasti žirgo kaulai, tarp kurių gulėjo trys segės ir dvi žalvarinės įvijos, puošusios žirgo karčius.

Du kovos peiliai, vadinami kalavijais, minimi F.Peiserio straipsnyje apie Trentitten kapinyno tyrinėjimus. Šie "vienašmeniai kalavijai" taip pat lyginami su Berlyno albumo ir Greižėnų "kalavijais". Pirmasis jų yra 38,5 cm ilgio, o antrasis - 32,5 cm (*Peiser F. 1919a. S. 329*). Abu peiliai buvo aptikti radiniais turtigame kape Nr.1. Čia po dideliais akmenimis 2 m gylyje rasti du puodai ir daug ginklų bei buities reikmenų. Tai du skydų umbai, jų rankenos, keturi ietigaliai, neaiškios paskirties keturkampis 21,3 ilgio ir 2 cm storio geležies virbas nulaužtais abiem galais, mažas peilis - 10,2 cm ilgio ir labai plačiais 4,5 cm ašmenimis, žirklių likučiai, 8,2 cm ilgio kaltas, du didelio rakto (?) fragmentai, pjautuvas, peilių makštų likučiai, keturkampis diržo apkalas, žaslai su seno taisymo žymėmis ir kiti geležinių dirbinių fragmentai.

Nors ir labai keista, bet tas pats autorius, skelbdamas Huntenberg kapinyno tyrinėjimų medžiagą, mini du peilius, iš kurių pirmąjį jau vadina dideliu peiliu-durklu, o antrąjį - dideliu peiliu, ir nurodo tas pačias analogijas. Pirmasis peilis yra 30 cm ilgio ir surastas kape Nr.5, o antrasis 22,7 cm ilgio, surastas atsitiktinai (*Peiser F. 1919b. S. 337-338, 351*). Iš viso kapinyne ištirti 53 kapai. Kape Nr.5 po akmeniu gulėjo puodas, šalia jo - peilis, ietigalis ir peiliukas. Tarp degintinių kauliukų surasta segė su nedidele kryžma kojėlės gale, diržo sagtis, žalvarinė tordiruota antkaklė ir gintaro karoliukas. Be to, F. Peiserio straipsnyje minima ir daugiau peilių bei kalavijas, tačiau jiems charakterizuoti trūksta papildomų duomenų.

Gana daug peilių buvo surasta tyrinėjant Gr.Sausgarten kapinyną. Kai kurie jų gerai apibūdinti, pvz.: kape Nr.1 surastas 32 cm ilgio peilis su trimis grioveliais prie nugarėlės, kape Nr.11 - trumpas kalavijas su trimis grioveliais ir pažymėta,

kad jis tokios pat formos, kaip ir pirmojo kapo peilis, kape Nr.19 surasti dar du smailieji kovos peiliai-durklai. Pirmasis vadinamas trumpuoju kalaviju, kurio ilgis 45,5 cm su ištęstu smaigaliu ir trimis grioveliais bei 4 cm ilgio įkote, antrasis 26,5 cm ilgio, vadinamas ilgu peiliu, jis taip pat su grioveliais prie nugarėlės. Kape Nr.22 buvo surastas 31,5 cm ilgio durklas. Tekste paaiškinta, kad jis tokio pat tipo, kaip ir peilis iš 19 kapo. Straipsnyje minima daugiau kalavijų, ilgų peilių ir peilių, kurie smulkiau neaprašyti (pvz.: kape Nr.2 - kalavijas; kape Nr.3 - ilgas peilis; kape Nr.14 - nulaužtas peilis; kape Nr.15 - peilis arba kalavijas; kape Nr.25 - peilio likučiai) (*Stadie K. 1919. S. 443-449*). Taigi Gr.Sausgarten kapinyne, ištyrus 44 kapus, buvo surasta 10 peilių, kuriuos visus matyt galima priskirti šiame darbe nagrinėjamų smailių kovos peilių-durklų tipui. Ne visi kapai buvo turtingi. Kapuose Nr.2, 3, 11, 15 rasti kovos peiliai ir ietigaliai. Kiek turtingesni kapai Nr.1 ir 19. Jie degintiniai. Kape Nr.1 dar rastos žirklys, skydo umbas, sidabrinė lankinė segė lenkta kojele. Kape Nr.19 - urna, sidabrinė lankinė segė, sidabrinė antkaklė, du kovos peiliai ir tekintas gintaro karolis.

Dar du kovos peiliai-durklai surasti atsitiktinai Lauknicken kapinyno teritorijoje. Juos savo straipsnyje paminėjo A.Becenbergeris, tačiau smulkiau neaprašė. Tik paminėjo, kad šie peiliai analogiškai Berlyno parodos albume pavaizduotiems peiliams. Vieną jų vadina peiliu, kitą - durklu (*Bezenberger A. 1914b. S. 128*).

Kovos peilių-durklų buvo rasta Linkuhnen (Linkūnų) kapinyne. Šio kapinyno tyrinėjimų medžiaga liko neskelbta. K.Engelis, kasinėjęs kapinyną, paskelbė keletą populiaraus pobūdžio straipsnių (*Engel C. 1931a; Engel C. 1932*). Viename labai bendro pobūdžio straipsnyje, skelbtame I archeologų kongrese Rygoje, įdėjo iliustraciją, kurioje pavaizduotas mus dominantis kovos peilis-durklas (*Engel C. 1931b*). Tekste jo neaprašė, tad neaišku, iš kokio kapo šis radinys, prie nuotraukos nėra duomenų.

Paskutinis mus dominantis peilis Rytprūsių teritorijoje buvo surastas jau Antrojo pasaulinio karo metais. 1943 m. W.Grunert tyrinėjo Hünenberg prie Rantau kapinyną ir kape Nr.51 surado 50 cm ilgio peilį-durklą su grioveliais prie nugarėlės (*Grunert W. 1944. S. 24*). Tai pats paskutinis Rytų Prūsijoje archeologų jau karo metais tyrinėtas paminklas. Šio kapinyno radinių likimas nežinomas.

Rytprūsių archeologinėje literatūroje minima dar keletas ilgų peilių, trumpųjų kalavijų ir kalavijų, kurie galėtų priklausyti šiame darbe nagrinėjamam tipui. Dėl literatūros stokos nebuvo galimybių patikrinti išnašų, kur tie dirbiniai matyt aprašyti išsamiau. Pirmiausiai tai pasakytina apie tokius leidinius kaip "Unsere Heimat", "Unser Masurenland", "Nachrichten für deutsche Vorzeit", "Elbinger Jahrbuch". Lietuvoje nėra ne tik šių leidinių, bet ir kai kurių monografijų, straipsnių rinkinių; pagrindinių Rytprūsių tęstinių archeologinių leidinių komplektai nepilni.

Tikėtina, kad kaip tik mūsų nagrinėjamo tipo peiliai buvo surasti Alt Pasarge, Benkenstein ir Gr.Poninken kapinyuose. Visi šie paminklai yra Lenkijoje. Jų tyrinėjimų duomenys skelbti "Elbinger Jahrbuch", "Unsere

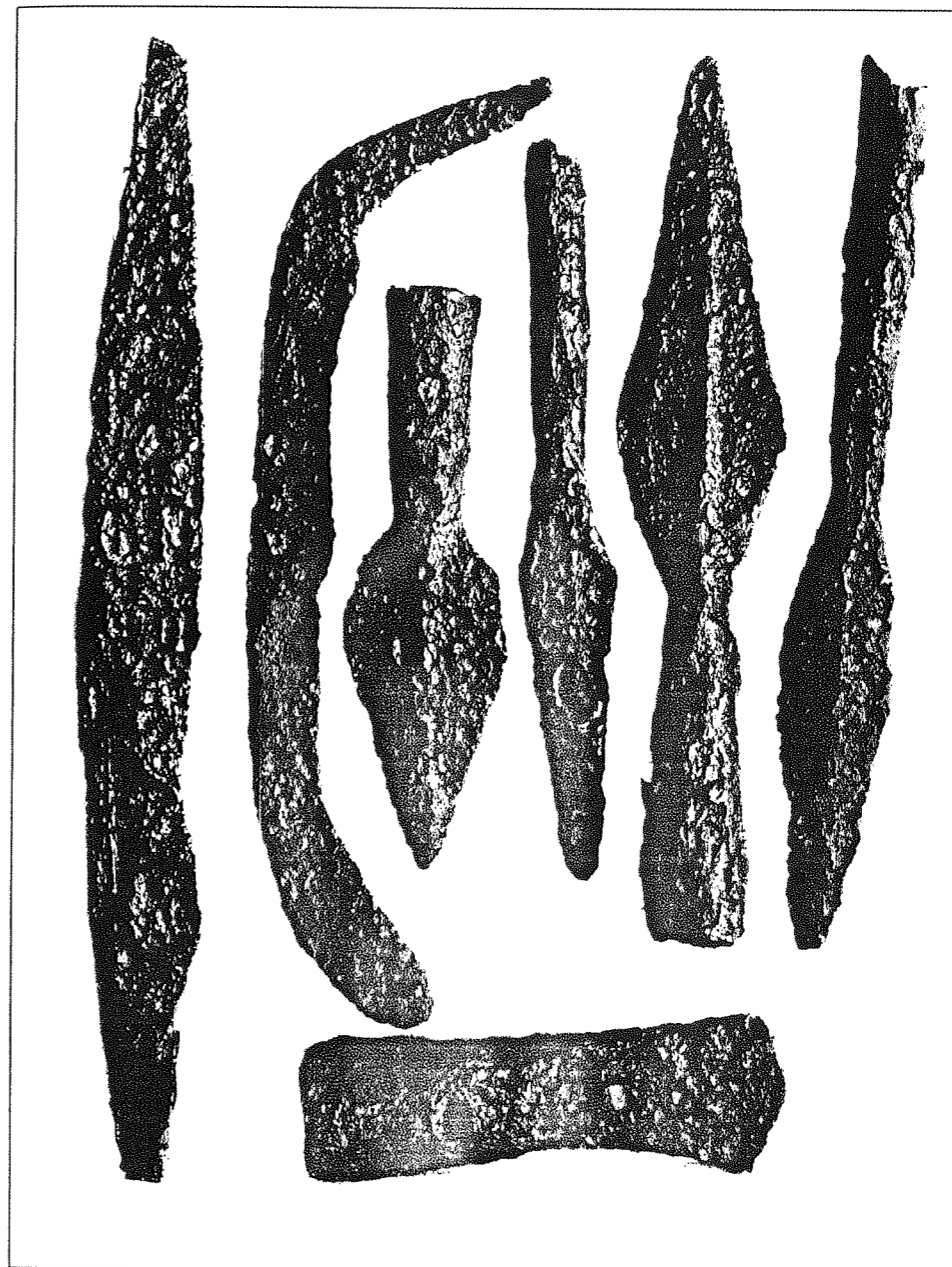
Heimat" bei kituose leidiniuose. Kiti autoriai neretai nurodo į R.Dorr sudarytą Elbingo muziejaus radinių katalogą bei B.Erlich'o straipsnius apie šio regiono kapinynų kasinėjimus. Remiantis archeologo V.Kulakovo informacija, tuose kapinyuose taip pat yra tokių peilių. Šių pirminių šaltinių asmeniškai patikrinti nepavyko (Dorr R. 1903; Ehrlich B. 1919; 1923). Iš kitų autorių darbų aiškėja, kad R.Dorr mini Benkenstein kapinyne surastą 46 cm ilgio kalaviją bei dar du tokius kalavijus iš ten pat rasto radinių lobio.

Dar keletą objektų, kuriuose buvo rasti trumpieji kalavijai, nurodo J.Jaskanis, nagrinėdamas vakarų baltų laidojimo paminklus. Jis mini, kad tokie dirbiniai buvo rasti Keimkallen, Tenkieten, Moythienen kapinyuose, tačiau nenurodo nei dirbinių ilgio, nei formos (Jaskanis J. 1977. S. 284, 296, 304). Keletą minėtų smailių kovos peilių-durklų mini V.Kulakovas savo sudarytame sąvade (B. Кулаков. 1990), tačiau vadina įvairiausiais vardais, todėl kartais sunku suprasti, ar tai mus dominantys peiliai ar ne.

Tikėtina, kad keletas kovos peilių-durklų buvo surasta Friedrichsthal, Koddien, Dietrichswalde ir Regehen kapinyuose. Apie tai mes galime spręsti iš straipsnio apie ženklus, aptinkamus ant kovos peilių nugarėlių. Kaip minėta, neretai smailieji kovos peiliai-durklai ant nugarėlės turi X, II, V formos ženklus. Kartais iš šių ženklų sudaromos sudėtingesnės kombinacijos, pvz.: IXI, IIXII ir kt. "Prūsijos" žurnale aprašyta diskusija dėl šių ženklų kilmės. Manoma, kad jie gali reikšti kažkokius skaitmenis (Offentliche. 1890. S. 278. Abb. 80:1-5).

Kalbant apie tokius abejotinus paminklus galima paminėti ir tai, kad A.Becenbergeris straipsnyje apie Baitų kapinyno tyrinėjimus užsimena po akmenimis radęs peilio arba trumpojo kalavijo fragmentą (Bezenberger A. 1900a. S. 134). Gaila, bet šis dirbinys išsamiau neaprašytas.

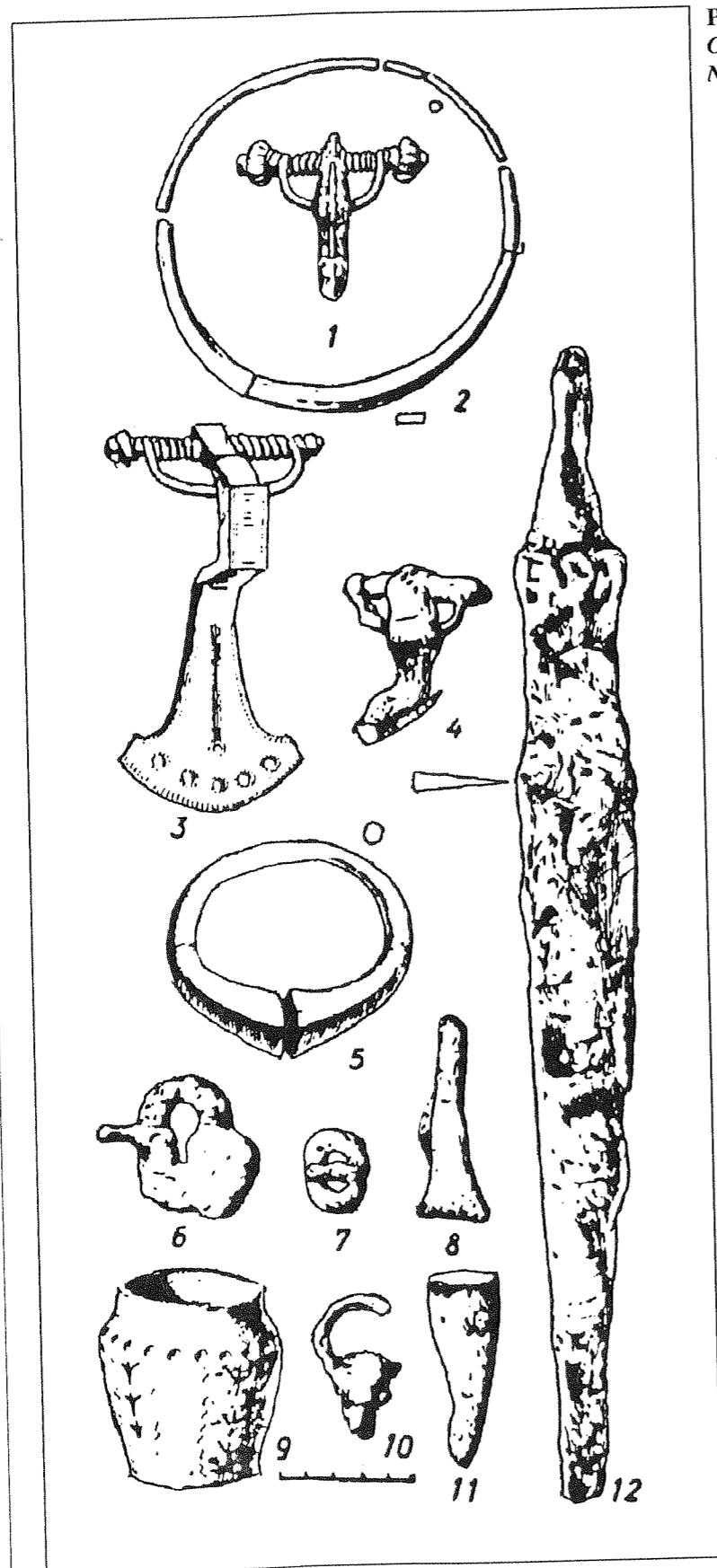
Kad sąrašas gali būti nepilnas, parodo Aukštkiemiu (Oberhof) "kalavijų" pavyzdys. Jau archeologė L.Vaitkunsienė pažymėjo, kad archeologas O.Tišleris nepakankamai išsamiai aprašė šio kapinyno radinius (Vaitkunsienė L. 1988. P. 46). Savo publikacijoje jis paminėjo kalavijus, tačiau niekur nenurodė nei jų matmenų, nei kiek jų iš viso surasta (Tischler O. 1888. S. 118-122). L.Vaitkunsienė pažymėjo, kad Antrojo pasaulinio karo metu, dingus Aukštkiemiu kapinyno radiniams, klausimas apie Aukštkiemiuose rastus kalavijus lieka be atsakymo (Vaitkunsienė L. 1988. P. 46). Tokioje, atrodytų, situacijoje be išeities padėjo atsitiktinumas. Peržiūrint Kauno karų muziejaus negatyvų fondą buvo surasta keletas prieš karą fotografuotų Aukštkiemiu kapinyno radinių negatyvų. Viename jų (KKM - negatyvo Nr.33) nufotografuoti keturi ietigaliai, įmovinis kirvis, dalgis ir smailusis kovos peilis-durklas su grioveliais prie nuragėlės (Pav. 6). Gaila, nuotraukoje nėra mastelio. Taigi, Aukštkiemiu kapinyne taip pat buvo surasti ne vienašmeniai kalavijai, o smailieji kovos peiliai-durklai. Matyt nemaža dalis senesnėje literatūroje minimų trumpų kalavijų galėjo būti nagrinėjamo tipo smailieji kovos peiliai-durklai. Taigi, sudarytas sąrašas po išsamesnių literatūros studijų dar šiek tiek išsiplės (Lent. 2).

Pav. 6. Aukštkiemiu kapinyno radiniai (Kauno karo muziejus, negatyvo Nr. 33)

Apibendrinant Rytų Prūsijos archeologinės literatūros apžvalgą galima teigti, kad beveik visi smailieji kovos peiliai-durklai Rytprūsijoje buvo surasti prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Literatūroje įvairiais pavadinimais yra paminėta maždaug 60 smailių kovos peilių-durklų iš daugiau kaip 20 objektų. Tai dirbiniai, surasti daugiausiai Aismarių pakrantėje, Sembos pusiasalyje ir Nemuno žemupyje.

Latvijoje vienintelis smailusis kovos peilis-durklas surastas 1942 m. tyrinėjant Geistauti kapinyną. Peilis-durklas buvo labai turtingame VI a. kape Nr.2. Geistauti kapinynas yra Liepojos raj., Lietuvos pasienyje. Šiame kapinyne E.Šturms ištyrė 23 kapus (Latvijas. 1974. Lpp. 156. Tab. 40: 27; Anisimova V.

Pav. 7.
Geistauti kapo
Nr. 2 įkapės

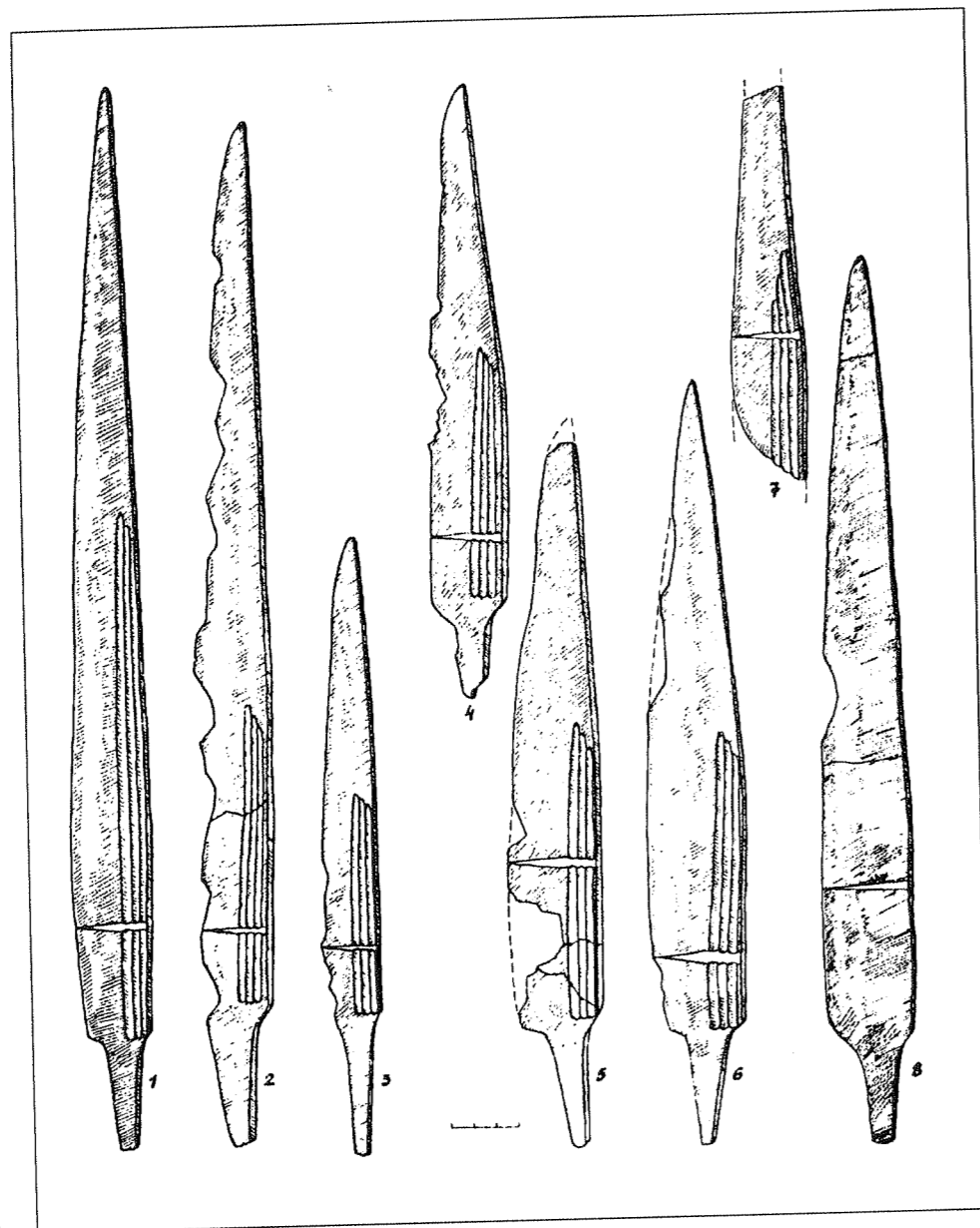
1957. Lpp. 250. Att. 4). Neaišku, kuo remdamasis V. Kazakevičius teigia, kad Geistauti kapinyno kape Nr.2 rastas vietinės gamybos ilgas kalavijas siaura geležte (B. *Казакевичюс*. 1988. С. 108). Latvijos tyrinėtojai pastebėjo, kad peilis, kaip ir kiti šio kapo dirbiniai, turi analogijas Rytų Prūsijoje (Latvijas. 1974. Lpp. 156). Šis kapinynas gerokai išsiskiria iš kitų Latvijos teritorijoje tirtų kuršiškų kapinynų. Pirmiausia tai pasireiškia laidojimo papročiuose. Čia mes nerandame iki VII a. būdingų akmenų vainikų aplink kapus. Kapai labai turtingi ir savo unikaliomis įkapėmis gerokai skiriasi nuo likusių šio regiono kapų. Antrasis kapas taip pat pasižymėjo Latvijai nebūdingomis įkapėmis. Tai sidabrinė antkaklė, 3 segės (viena jų sidabrinė, viena žalvarinė ir viena geležinė), viena žalvarinė storagalė apyrankė, geležinis pincetas, žaslai, ovali diržo sagtis. Iš įkapių ypač išsiskiria baltų kraštuose analogų neturinčios sidabrinė zoomorfinė segė ir žalvarinė skliutakojė lankinė segė (Pav. 7).

Nemažai smailiųjų kovos peilių-durklų prieš karą buvo surasta Lietuvoje, tačiau didesnio tyrinėtojų dėmesio jie nesusilaukė. Dažniausiai tai buvo atsitiktiniai dirbiniai. Žinios apie juos visai nepateko į to meto archeologinę literatūrą, o radiniai atsidūrė muziejų fonduose. Kauno karo muziejaus fonduose yra du gerai išsilaikę kovos peiliai-durklai iš Kalniškių (Raseinių raj.) kapinyno (KKM Inv. Nr. 1105:5,6). Abu peiliai su grioveliais prie nugarėlės. Vienas jų 46,5 cm ilgio ir 3 cm pločio prie įkotės, kurios ilgis 6,7 cm (Pav. 8:2). Kitas trumpesnis - 27,8 cm ilgio, 2,5 cm pločio geležte, įkotės ilgis 6 cm (Pav. 8:3). Kalniškių kapinyno radiniai buvo surasti atsitiktinai ir vietinių gyventojų 1937 m. perduoti Kauno karo muziejui.

Vienas peilis su grioveliais prie nugarėlės iš Pašušvio (Kėdainių raj.) kapinyno yra Lietuvos Nacionaliniame muziejuje Vilniuje. Jis 28 cm ilgio, 3,1 cm pločio prie įkotės, kuri yra 4 cm ilgio (Pav. 8:4). Šis peilis į muziejų pateko kartu su kolekcionieriaus A.Zaborskio archeologiniais rinkiniais (LNM AR 5:36). Rinkinyje yra ir daugiau kovos peilių iš Pašušvio kapinyno. Kai kurie iš jų forma primena šiame darbe nagrinėjamus peilius (LNM AR 5:23; 5:34), tačiau neturi griovelį prie nugarėlės. Galbūt kažkurį iš šių peilių A.Zaborskis pavadino kalaviju, o vėliau V.Kazakevičius, juo remdamasis, įtraukė tą dirbinį į kalavijų sąrašą (Kazakevičius V. 1981. P. 56). Dar keli šio kapinyno peiliai pateko į Kauno karo muziejų (KKM Inv. Nr.1279). Vienas jų kiek kitokios formos, prie nugarėlės puoštas S formos ornamento eilute. Tokių peilių Lietuvoje ir Prūsijoje yra daugiau, matyt juos taip pat galima būtų išskirti į atskirą kovos peilių grupę. Teko pastebėti, kad sutampa ir jų paplitimo arealas.

Kitų tyrinėtojų darbuose minimi kovos peiliai iš Veršvų, Tūbausių, Rūdaičių I, Reketės, Lazdininkų, Lieporų kapinynų. Tai daugiausiai prieš karą tirti paminklai. Kadangi šie peiliai literatūroje smulkiai neaprašyti, o muziejų fonduose jų likučiai labai sunykę, kai kurie ir visai dingę, todėl dabar sunku spręsti apie jų pirminę formą.

Veršvų kapinyno kape Nr.110 1939 m. surastas 23,3 cm ilgio peilio fragmentas nulaužtu galu. Muziejuje peilis labai sutrupėjęs, sunku nustatyti net pirminę jo formą (KKM 1950:484). Mūsų nagrinėjamo tipo kovos peiliai

Pav. 8. Smailieji kovos peiliai-durklai:

- 1 - Pakalniškiai (atsitikt.),
- 2 - Kalniškiai (atsitikt.),
- 3 - Kalniškiai (atsitikt.),
- 4 - Pašušvys (atsitikt.),
- 5 - Kriemala, k. Nr. 15,
- 6 - Kriemala, k. Nr. 16,
- 7 - Vidgiriai (atsitikt.),
- 8 - Sodėnai, k. Nr. 8

tikriausiai buvo surasti Tūbausių ir Rūdaičių I kapinyne. Apie tai galima spręsti iš šių kapinynų tyrinėjimų medžiagos paskelbimo, kapinynų regiono, su peiliais rastų įkapių komplekso ir kapų datavimo. Muziejuose šių peilių patikrinti nepavyko.

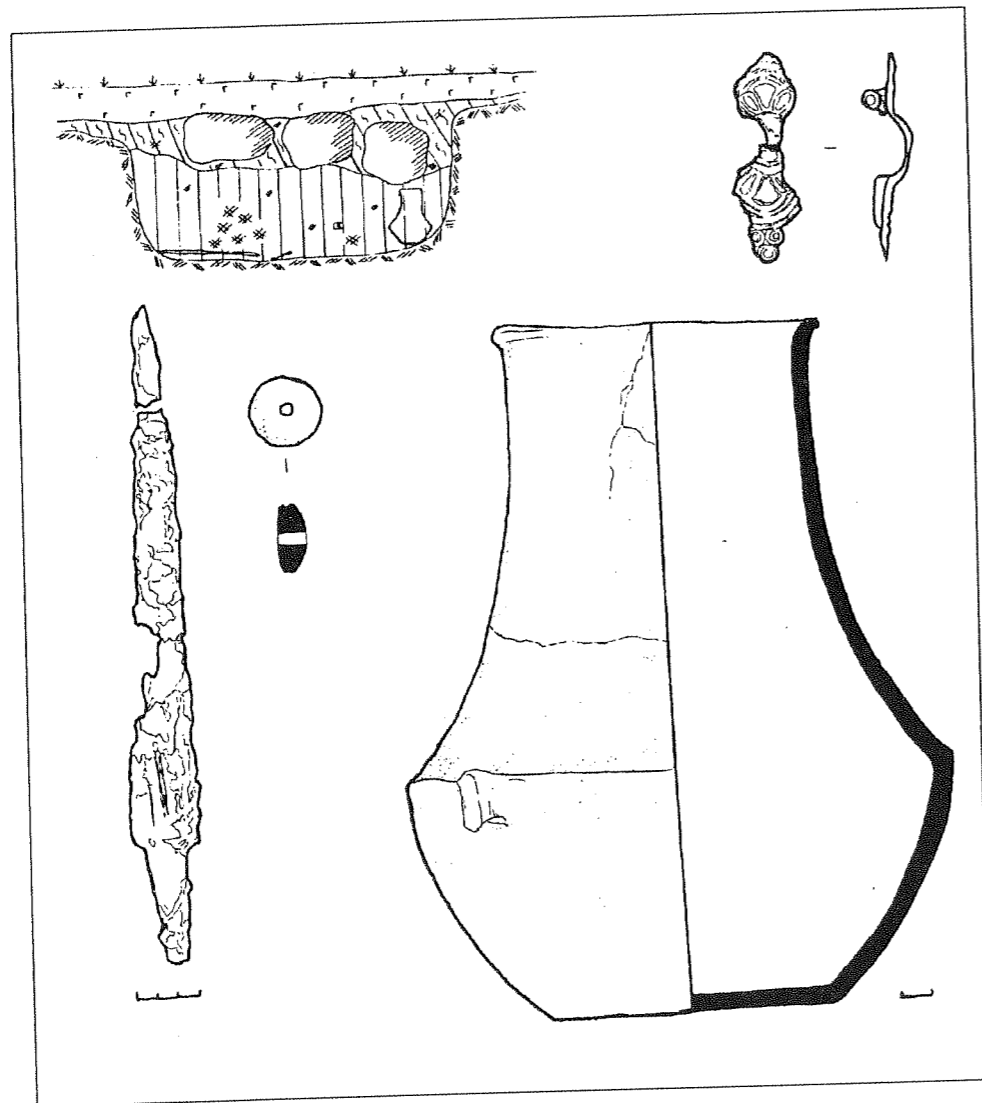
R.Rimantienė skelbdama Tūbausių kapinyno tyrinėjimų duomenis pastebėjo, kad "kai kurie peiliai, pavyzdžiui, kape Nr.15, yra smarkiai išgalastais ašmenimis. Tačiau dauguma jų taip sutrūniję, kad sunku įžiūrėti ne tik jų ašmenis, bet dažnai nebegalima atsekti net jų bendros formos" (Rimantienė R. 1968. P. 199). Toks apibūdinimas matyt rodo, kad peiliai yra durklo formos aštrių smailių galu. Be to, ji nurodo, kad "ilgiausi ir tiesiausi peiliai rasti kapuose Nr.52, 73 ir 58. Jų nugarėlės tiesios, įtvoros su užkirtimais. Kape Nr.58 peilis puoštą išilgai iš šono prie nugarėlės einančiu grioveliumi. Peilio ilgis 30 cm, ašmenų plotis - 3,2 cm. Maždaug toks pats ir antrasis peilis. Taip pat su grioveliais prie tiesios nugarėlės buvo ir kape Nr.73 peilis. Jo ilgis siekė 36 cm" (Rimantienė R. 1968. P. 199. Pav. 13:3). R.Rimantienė pastebėjo, kad šiaurinėje kapinyno dalyje kartu su kitomis V a. įkapėmis randami ir maži arba vidutinio dydžio siauri peiliukai, o pietinėje dalyje kartu su VI a. įkapėmis aptinkami ir dideli tiesia nugarėle peiliai su išilginiu grioveliumi ir užkirsta įtvora.

Rūdaičių I kapinynas buvo tyrinėtas 1940 m. M.Michelbertas paskelbęs šio kapinyno tyrinėjimų medžiagą užsimena, kad kapinyne 13-oje kapų buvo surasta peilių. Keletas peilių buvo ilgesni - jų ilgis nuo 25 iki 39 cm, ašmenų plotis - 2,5-3,8 cm. Prie kai kurių peilių pastebėti makštų pėdsakai. Kai kurios makštys buvo apkaustytos žalvariu (Michelbertas M. 1968. P. 80). Nors ir nenurodoma, ar šie peiliai turėjo griovelius, tačiau sprendžiant iš iliustracijos ir įkapių komplekso, kapuose tokių peilių-durklų galėjo būti (Michelbertas M. 1968. Pav. 4:2). Ypač atkreiptinas dėmesys į kape Nr.5 įkapes (Michelbertas M. 1968. P. 96-98). Šio kape peilis yra 39 cm ilgio, įkote 8 cm, geležtės plotis per vidurį - 3,8 cm. Šalia gulėjo antras kiek mažesnis 18 cm ilgio peilis.

Nauji pokario metų šaltiniai apie kovos peilius-durklus

Po karo Kaliningrado srityje buvo surasta keletas smailių kovos peilių-durklų. Dar du surasti tame pačiame Antrojo pasaulinio karo metu tyrinėtame Hünenberg kapinyne, kuris po karo pavadintas Dobroje vardu. Tyrinėtojai mini, kad kape Nr.1 rado deformuoto vienašmenio kalavijo nuolaužą (Гусаков М. Г., Кулаков В. И., Попова В. М. 1987. С. 9). Atsiuntus šio "kalavijo" iliustraciją, už ką dėkoju V.I.Kulakovui, paaiškėjo, kad tai toks pats smailusis kovos peilis-durklas su trimis grioveliais prie nugarėlės. Jį savo knygoje apie Plinkaigalio kapinyną paskelbė V.Kazakevičius (Kazakevičius V. 1993. Pav. 132).

V. Kulakovas taip pat nurodė, kad Dobroje kapinyne 1990 m. vietiniai gyventojai suardytame kape rado dar vieną kovos peilį-durklą. Vėliau šis dirbinytas pateko į visuomeninį "Prūsijos" muziejų Kaliningrade. Šiuo metu "Prūsijos" visuomeninis muziejus tapo Kaliningrado Istorijos ir dailės muziejaus padaliniu. Tame pačiame muziejuje šiuo metu yra dar penki peiliai-durklai su grioveliais prie nugarėlės. Visus juos surado archeologas mėgėjas K.Skvorcovas. Pirmasis peilis surastas Greibau kapinyno teritorijoje 1993 m. pavasarį

Pav. 9. Greibau kapinyno kapo Nr. 1 pjūvis ir įkapės.

suardytame kape Nr.1. Nors kapas jau buvo beveik nukastas, tačiau dalis radinių išliko nepaliesti. Tai puodas, labai įdomi analogijų baltų kraštuose neturinti plokščelinė segė ir tekintas gintaro karolis (Pav. 9). Keturi peiliai surasti 1992-95 m. mėgėjiškų kasinėjimų metu Gurjevsko miesto pakraštyje sodininkų ardomame kapinyne (prieš karą vietovė buvo vadinama Klein Heyde). Tai naujai surastas, senesnėje literatūroje neminėtas kapinynas. Vienas peilis, rastas apardytame kape Nr.7, yra bene pats didžiausias iš visų iki šiol surastų tokio tipo peilių-durklių. Jo ilgis 56 cm. Įkotės ilgis 4,6 cm. Ašmenų plotis prie įkotės - 4,6 cm. Prie nugarėlės yra 3 gana platus griovelis bei ženklai ant nugarėlės. Taigi, kaip matome, šis peilis yra ilgesnis negu 50 cm, tačiau jo nederėtų skirti kalavijams. Be to, šis peilis grioveliuose turi išlikusį ornamentą - rutuliukus su taškučiais viduryje. Nors tai atsitiktinis radinys, tačiau sodininkams nurodžius tikslią radimo vietą buvo aptikti degintinio beurninio kapo Nr.7 likučiai. Jame surastas puodas, rausvas emalės karolis, dalgis, žirklys, skliutas ir dar vienas kovos peilis-durklas. Jis kiek trumpesnis, 47 cm ilgio,

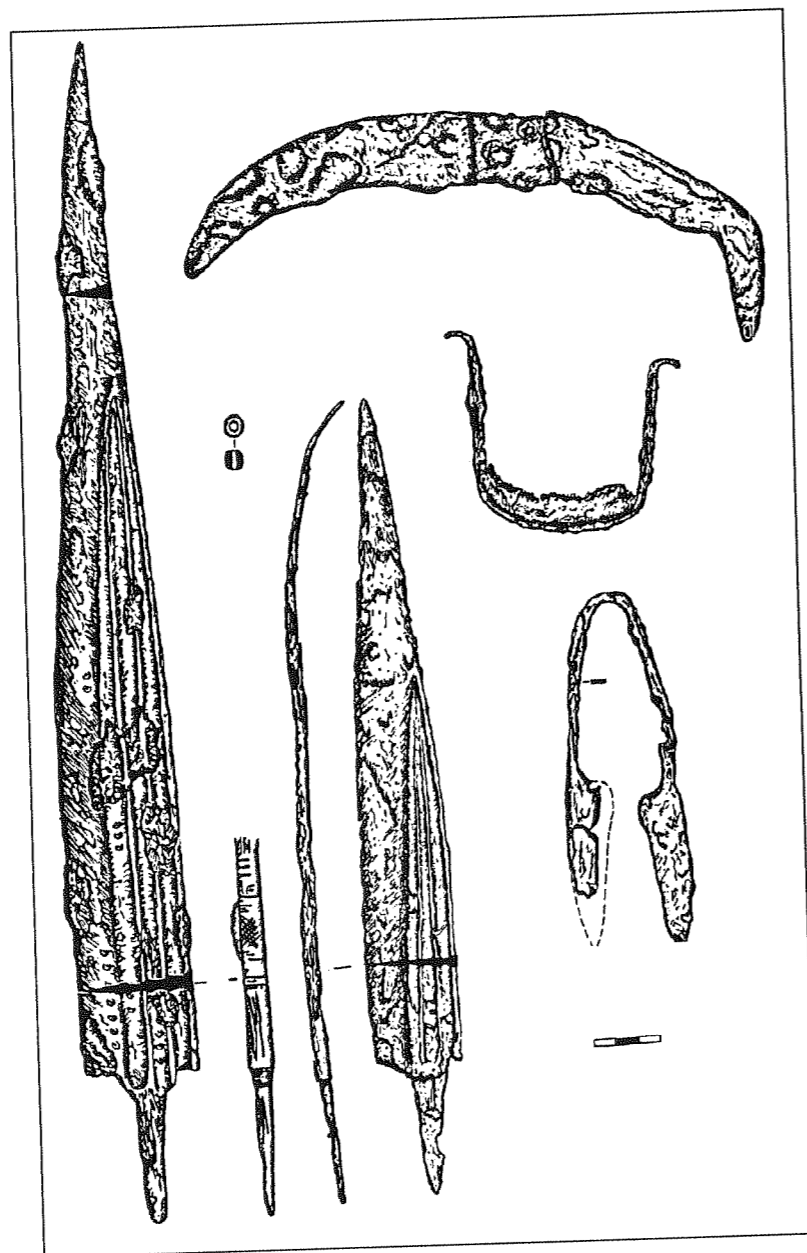
taip pat su grioveliais prie nugarėlės (Pav. 10). Kiti du šio kapinyno durklai yra dar trumpesni. Vienas jų rastas apardytame kape Nr.6. Jis turi ženklus ant nugarėlės (Pav. 11). Kadangi kapinyno medžiaga dar neskelbta spaudoje, dėkoju K.Skvorcovui už suteiktą informaciją ir iliustracijas.

Nemažai peilių su grioveliais prie nugarėlės buvo surasta Lietuvoje archeologinių kasinėjimų metu. 1961 m. tyrinėjant Kriemalos (Kauno raj.) kapinyną ir ištyrus 36 degintų ir nedegintų mirusiųjų bei 23 žirgų kapus, tarp II-V ir X-XIV a. kapų buvo rasti tik trys V a. II pusės - VI a. pr. griautiniai kapai. Vienas jų moters ir du vyrų. Abiejuose vyrų kapuose buvo surasti smailieji kovos peiliai-durklai. Abu peiliai su grioveliais. Kape Nr.15 surastas peilis yra 30 cm ilgio, 3,8 cm pločio (LNM AR 275:75), o kape Nr.16 surastas peilis - 33 cm ilgio ir 3,5 cm pločio (LNM AR 275:87) (Tautavičienė B. 1961. P. 58, 60). Kapus Nr.15 ir 16 juosė apvalus akmenų vainikas. Kapai griautiniai. Kapas Nr.15 orientuotas galva į pietvakarius. Mirusiajam prie dešiniojo peties gulėjo įmovinis kirvis, kaklą puošė plonos vielos antkaklė dvigubu lankeliu priekyje, rankas - dvi storagalės apyrankės daugiakampiais galais, įvijinis žiedas. Taip pat kape rastas ietigalis, geležinė ir 2 žalvarinės sagtelės su apkalais, kurių liežuveliai praplatinti, žalvarinė lankinė segė lenkta kojele, puošta ranteliais (Pav. 8:5; 12). Kapas Nr. 16 orientuotas šiaurės vakarų kryptimi. Mirusiajam į kapą buvo įdėta tordiruota antkaklė dvigubu lankeliu su kabliuku ir kilpele galuose, žalvarinė segė lenkta kojele, puošta skersinių rantelių grupėmis, storagalė apyrankė daugiakampiais galais, 22,5 cm ilgio ietigalis, prie kojų - įmovinis kirvis ir geležinė sagtelė (Pav. 8:6).

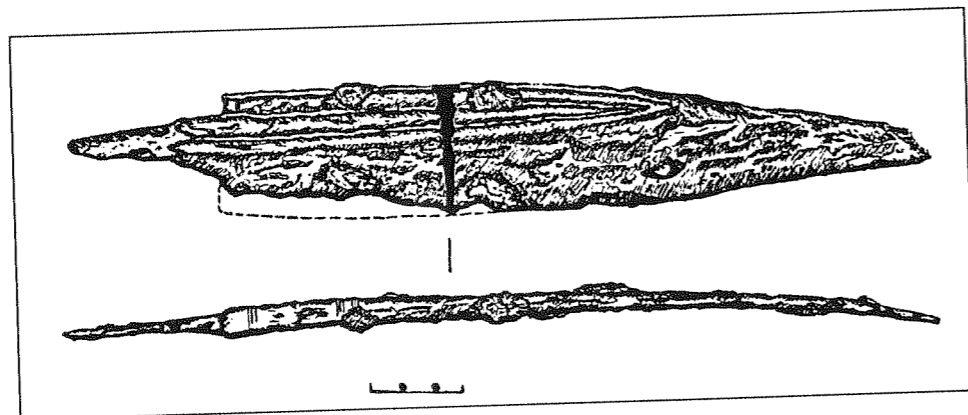
Vienas labai grakštus ir ilgas peilis-durklas surastas 1963 m. tyrinėjant Pakalniškių (Šakių raj.) kapinyną (tyrinėjimų vadovas J.Antanavičius). Tai atsitiktinis radinys, gulėjęs 105 cm. gylyje tarp dviejų kapų. Ataskaitoje šis dirbinys pavadintas peiliu (Antanavičius J. 1963), o radinių sąrašė - vienašmeniu kalaviju (Gabriūnaitė K. 1963). Abiejuose peilio ašmenų šonuose yra po 3 griovelius. Peilis 48,5 cm ilgio, 3,4 cm pločio prie įkotės (Pav. 8:1). Peilis saugomas Kauno karo muziejuje (KKM 830:58).

Radikių kapinyno kovos peilis-durklas buvo surastas 1967 m. kasinėjimų metu kape Nr.1. Jo forma yra analogiška, tačiau griovelių nepastebėta. Įdomu, kad tyrinėjimų ataskaitoje ir inventorinėje Kauno karo muziejaus knygoje rašoma, kad šis peilis rastas kartu su moneta (KKM 1921:2). Tačiau apžiūrėjęs "monetą" paaiškėjo, kad tai apvalios formos žalvarinis apkalėlis, matyt kažkokio didesnio dirbinio fragmentas. Jo paviršius nežymiai ornamentuotas.

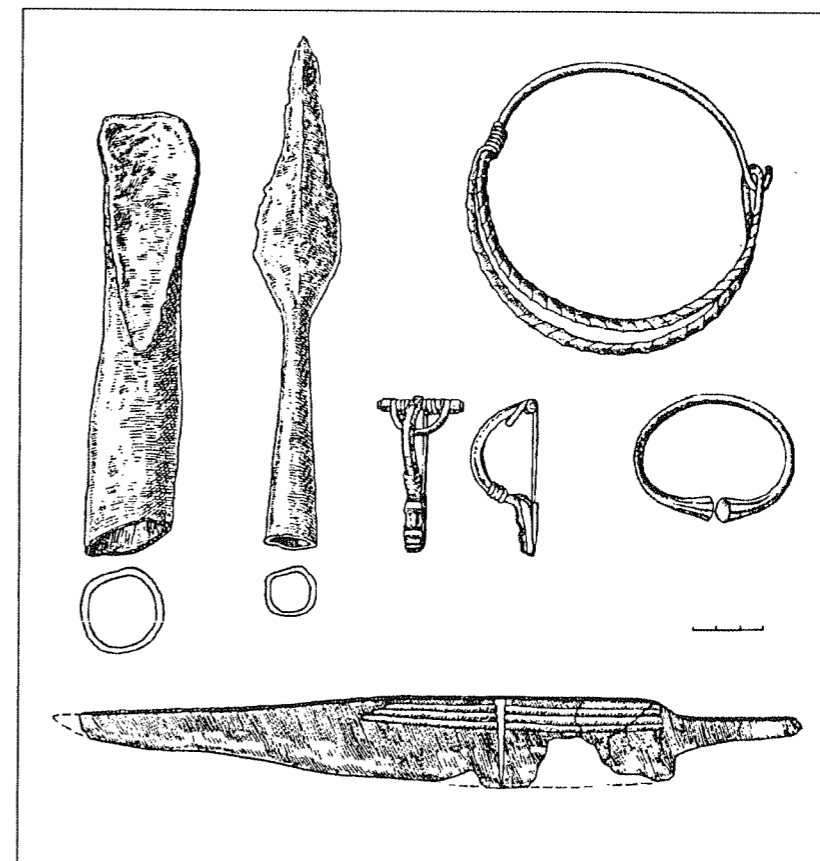
Vienas kovos peilis-durklas su trimis grioveliais prie nugarėlės surastas 1972 m. Šarkų kapinyno kape Nr.9 (LNM AR 528:24). Peilio ilgis 36 cm. Geležtės plotis 3 cm, įkotė 3,5 cm ilgio. Be peilio, kape buvo rastos tik kelios puodų šukės (Tautavičienė B. 1972. P. 8-9). Panašios formos peilis aptiktas ir kape Nr.23 (LNM AR 528:68). Šis dirbinys, saugomas muziejuje, beveik visai sutrupėjęs, todėl apie griovelius ir netgi pirminę dirbinio formą sunku ką pasakyti. Šie kovos peiliai B.Tautavičienės straipsnyje liko neaprašyti (Tautavičienė B. 1984. P. 25-41).

Pav. 10.
Klein Heyde
kapo Nr. 7
įkapės.

Pav. 11. Klein Heyde kapinyno kapo Nr. 6 radinys.

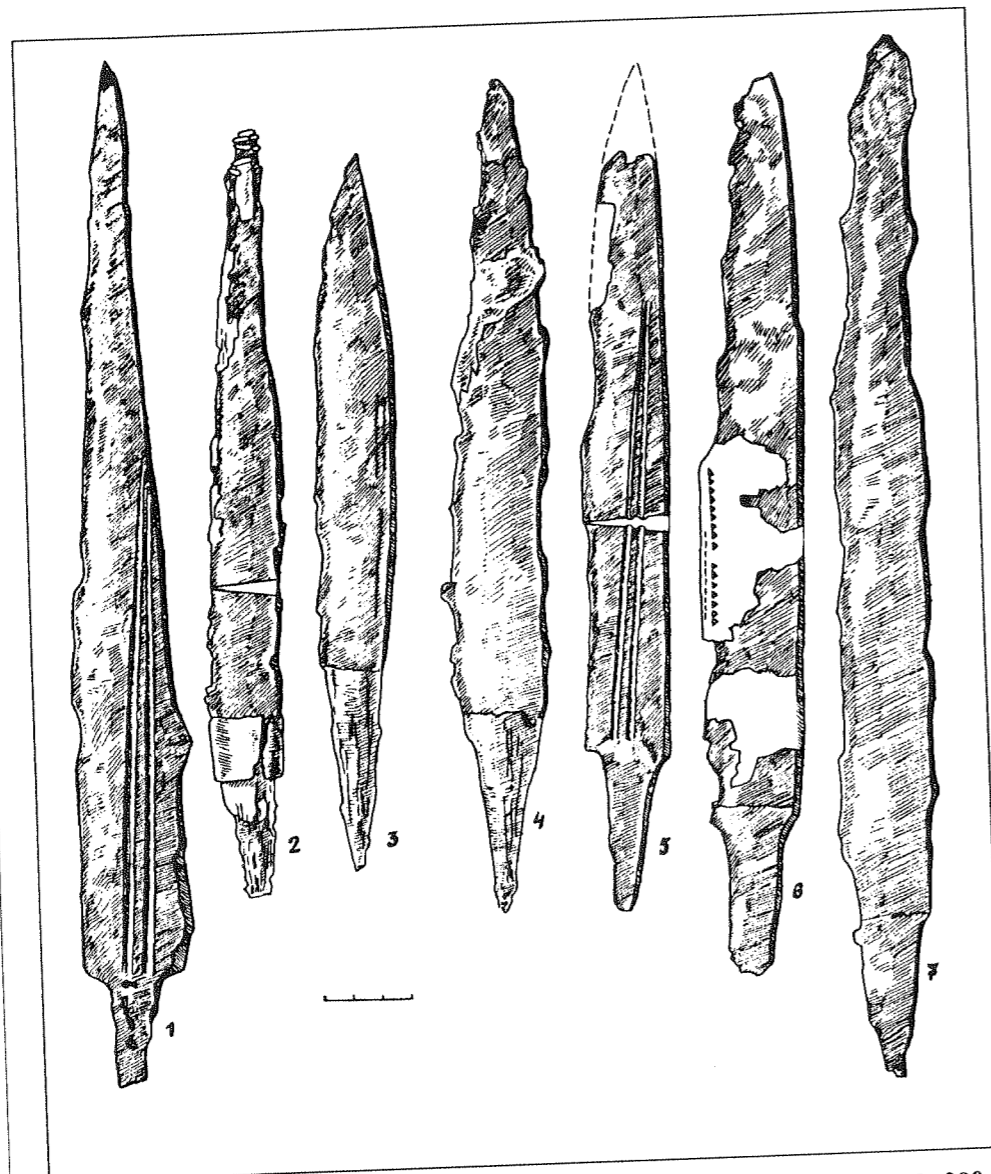

Pav. 12.
Kriemala,
k. Nr. 15

Nemažai kovos peilių surasta Jauneikių kapinyne. Visi jie suklasifikuoti ir aprašyti I. Vaškevičiūtės straipsnyje (*Vaškevičiūtė I. 1986*). Į atskirą grupę ji išskiria ilgus siaurus kovos peilius su įstrižai užsmailinta ne trumpesne kaip 20 cm geležte. Juos vadina smogiamaisiais. Tarp kitokios formos peilių paminėtiną peilis iš kapo Nr. 27. Jis turi tris griovelius prie nugarėlės (LNM AR 537:53). Peilio geležtės ilgis 26 cm, įkotelė nulaužta. Šis peilis įdomus tuo, kad turi pusapvalio pjūvio makštų apkalą, saugojusį odines (?) makštis iš vidaus pusės nuo aštrios peilio geležtės. Atrodo, kad tai vienintelis tokios formos peilis Jauneikių kapinyne ir visoje žiemgalių gyventoje teritorijoje.

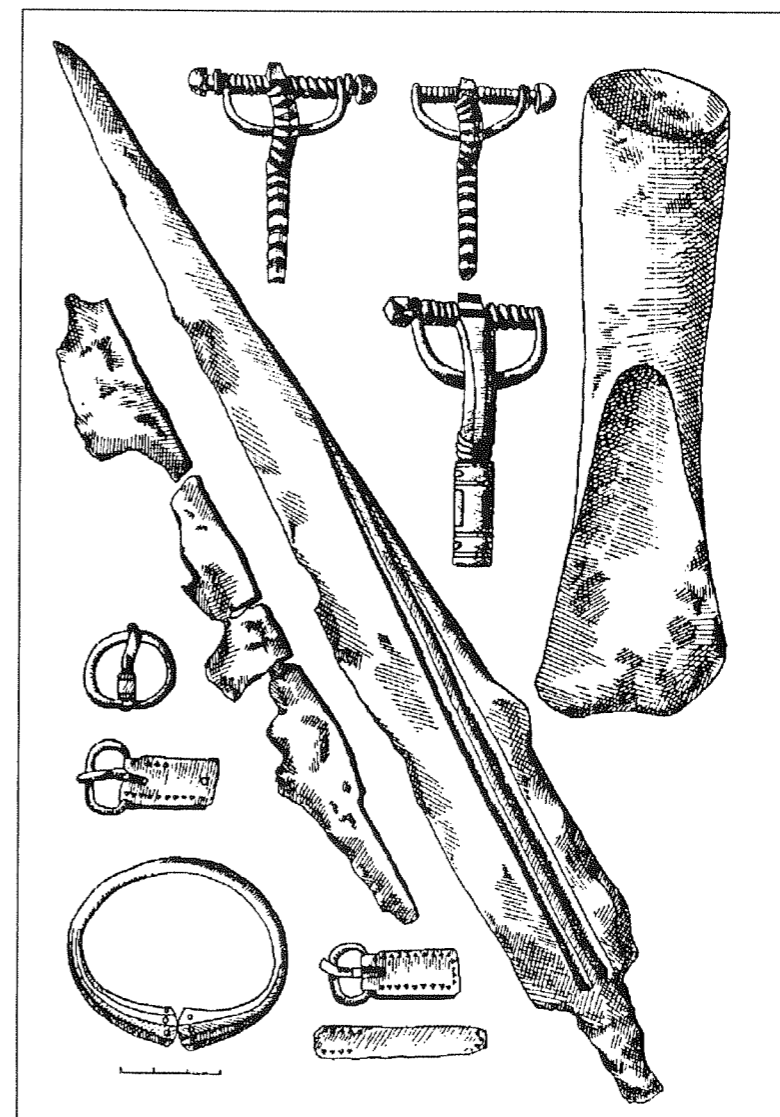
Be senesnėje literatūroje minėtų bei muziejų fonduose esančių kovos peilių, nemažai naujos medžiagos surasta pastaraisiais dešimtmečiais. Ypač tai pasakytina apie Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos regioną. Pirmiausiai - tai Vidgirių, Plinkaigalio, Kalniškių, Marvelės kapinynai.

V. Kazakevičius monografijoje apie Plinkaigalio kapinyno tyrinėjimus ypatingą dėmesį skyrė dviem kovos peiliams-durklams su grioveliais prie nugarėlės. V. Kazakevičiaus teigimu, abu peiliai turėjo po du griovelius. Pirmasis peilis (k. 45) (Pav. 13:1; 14) buvo 39 cm ilgio, geležtės plotis 3,6 cm, įkotelė 5 cm ilgio (Kazakevičius V. 1993. P. 74. Pav. 128:1, 130:1). Antrasis peilis (k. 52) (Pav. 13:5) nulūžusiu galu. Išlikęs 27,5 cm ilgio fragmentas, geležtės plotis prie įkotelės 2,7 cm, įkotelė 5,4 cm ilgio (Kazakevičius V. 1993. Pav. 128:10). Šiuo metu, t.y. daugiau kaip po penkiolikos metų, pradėtas Plinkaigalio kapinyno

Pav. 13. Plinkaigalio kapinyno kovos peiliai: 1 - k. Nr. 45, 2 - k. Nr. 223, 3 - k. Nr. 289, 4 - k. Nr. 327, 5 - k. Nr. 52, 6 - k. Nr. 79, 7 - k. Nr. 329.

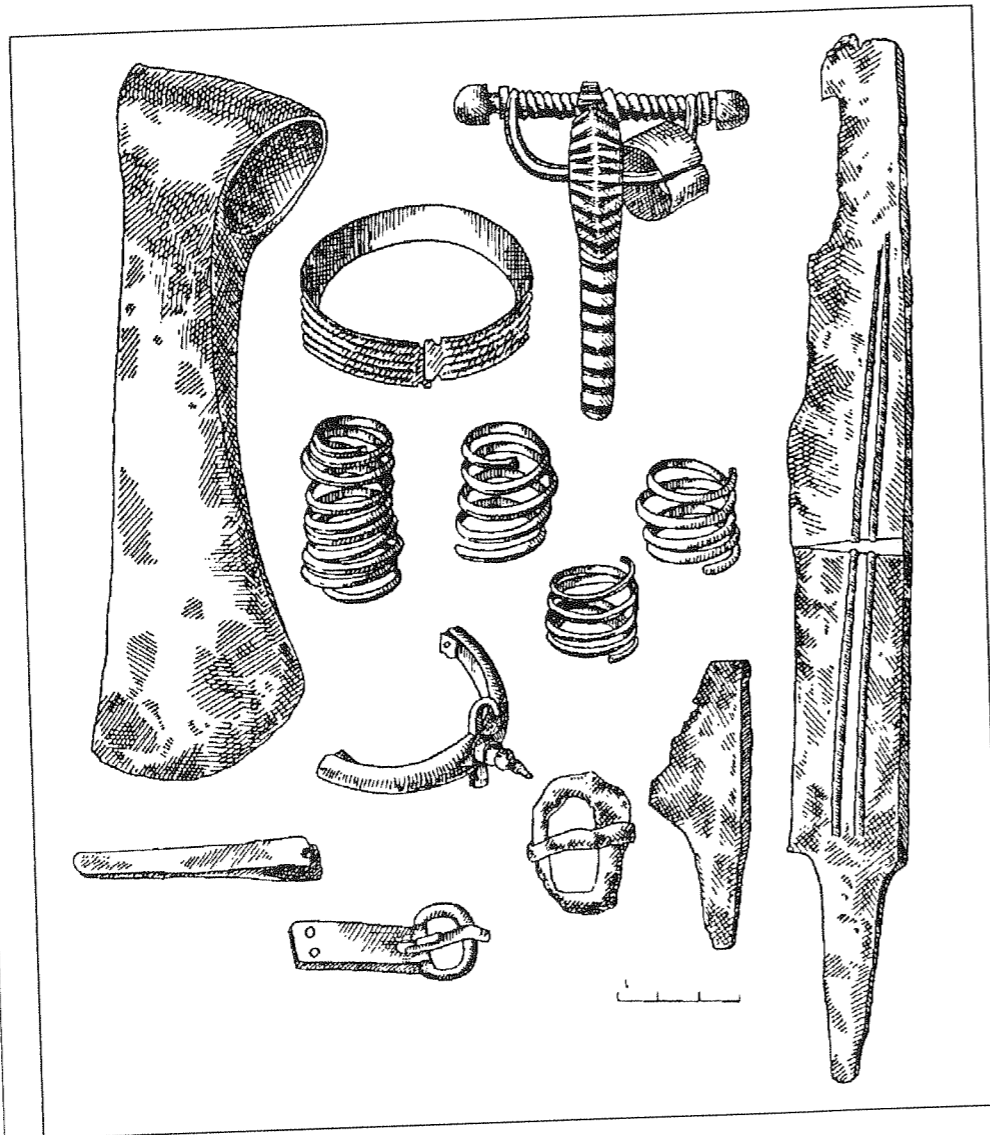
radinių konservavimas, restauravimas ir inventorizavimas. Šių darbų metu paaiškėjo, kad V.Kazakevičiaus paskelbti duomenys nėra pilni. Nuo kovos peilių nuvalius korozijos liekanas paaiškėjo, kad kapo Nr.45 peilis (LNM AR 700:175) turi ne du, o tris griovelius. Kapo Nr.52 peilis (LNM AR 700:217) (Pav. 13:5) taip pat galėjo turėti tris griovelius, tačiau jo paviršius labai aptrupėjęs, todėl kategoriškai tvirtinti negalima. Be to, kovos peilių su grioveliais prie nugarėlės yra ne du, o mažiausiai penki. Tokie peiliai yra surasti kapuose Nr.61, 223 (Pav. 13:2) ir 327 (Pav. 13:4) (be to, dalis peilių dar nebaigta konservuoti). V.Kazakevičius yra aprašęs kapo Nr.223 peilį, kadangi jis buvo odinėse (?) makštyse, ant peilio smaigalio išliko žalvarinė viela - makštų antgalis. Kotas sutvirtintas ir papuoštas žalvariniu 2,1 cm pločio apkalu - žiedu (Kazakevičius V. 1993. P. 74. Pav. 128:5; 129). Grioveliai pasimatė prie pat įkotės,

Pav. 14.
Plinkaigalis,
k. Nr. 45.

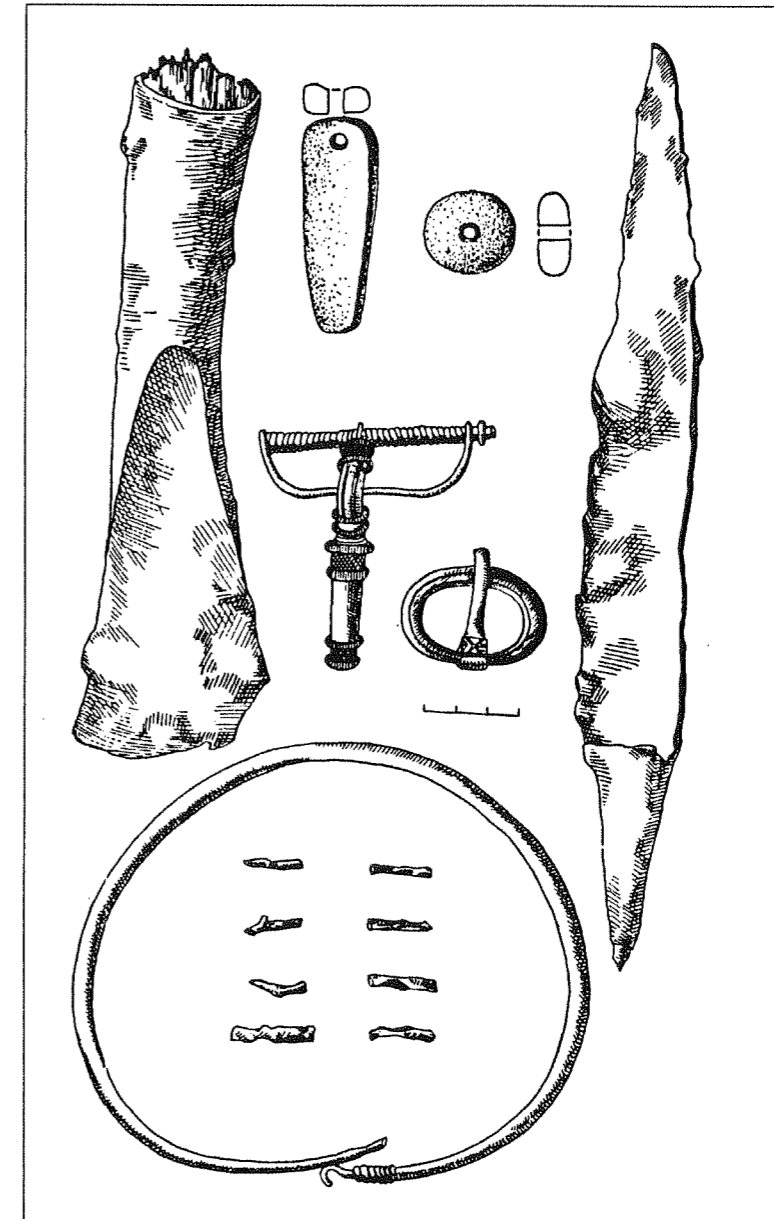
nuėmus kotą tvirtinusį apkalą. Jie matyt du ir labai negilūs. Peilio ilgis 27 cm. Be šio ginklo, kape aptiktas pentinis kirvis, darbo peilis, sidabrinė lankinė segė trikampe kojele, geležinė diržo saktis ir žalvarinė tūtelė (gal perpetės?). Labai aiškūs trys grioveliai išaiškėjo nuvalius kapo Nr.327 peilį (Pav. 13:4; 16). Muziejuje išliko šio peilio 22,5 cm ilgio fragmentas. Ataskaitoje nurodyta, kad peilio ilgis 30 cm. Geležties plotis prie įkotės 3 cm. Įkotė 6,3 cm ilgio (LNM - dar neinventorintas).

Iš ataskaitos aiškėja, kad peilis turėjo medinės rankenos liekanas, kurios buvo apkaltos geležinėmis vinutėmis ar kniedėmis. Kape dar rasta sidabrinė antkaklė praplatintu priekyje lankeliu su kilpele ir kabliuku galuose, sidabrinė lankinė žieduotoji II grupės segė, galastuvas ir žalvarinė ovalo formos su praplatinimu ant liežuvėlio diržo saktis, įmovinis kirvis ir gintaro karolis (Kazakevičius V. 1983. P. 27-29. Pav. 60). Kapo Nr.61 kovos peilis yra 38 cm ilgio. Be to, kape rasta žalvarinė storagalė apyrankė, žalvarinė tūtelė ir įvijėlė, sidabrinė segė lenkta užkaba, pentinis siauraašmenis kirvis, buitinis peilis,

Pav. 15. Plinkaigalis, k. Nr. 52.

geriamojo rago apkalas, apavo dirželių galų apkalai ir sagtelės, žirgo žandikaulio su dantimis fragmentas (auka?) (Kazakevičius V. 1978. P. 56-57; 1993. P. 129, 145. Pav. 202, 203). Plinkaigalio kapinyne yra nemažai kovos peilių, savo forma labai artimų mūsų nagrinėjamam ginklų tipui, tačiau jų paviršius labai aprūnijęs ir surūdijęs. Todėl neaišku, ar tie peiliai turėjo griovelius, ar ne. Tai peiliai surasti kapuose Nr. 16, 54, 59, 64, 79, 104, 106 ir kt. Labai dailus peilis rastas kape Nr. 329 (Pav. 13:7). Jis visiškai tokios pačios formos, tik vietoj trijų griovelių lygiagrečiai nugarėlei turi vieną labai platų geležtės įdubimą. Taigi, apibendrinami Plinkaigalio tyrinėjimų medžiaga, kur buvo ištirti 364 griautiniai III-VII a. kapai, 8 degintiniai VII a. kapai ir 4 žirgų palaidojimai, matome, kad kovos peiliai-durklai buvo vienas iš pagrindinių ginklų. Todėl nesinorėtų sutikti su V.Kazakevičiaus išvada, kad V-VI a. Vidurio Lietuvoje kovos peilis turėjo būti visų pirma pagalbinis, tarsi atsarginis (savignyos) ginklas (Kazakevičius V. 1993. P. 75). Juo labiau, kad Plinkaigalio kapinyne praktiškai nerasta

Pav. 16.
Plinkaigalis,
k. Nr. 327.

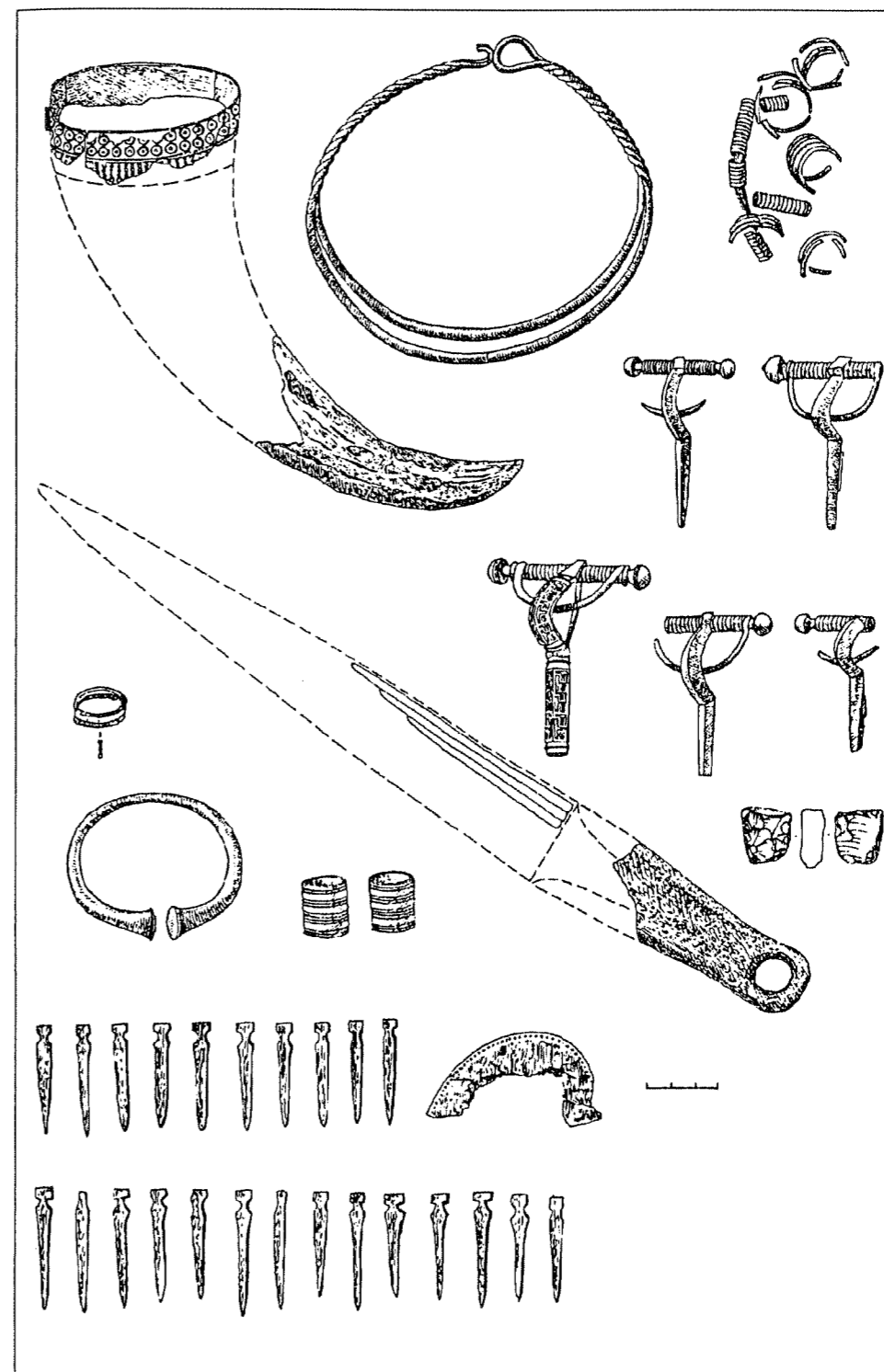
V-VI a. ietigalių. Reikia pastebėti, kad kaip tik Plinkaigalio-Pašūsvio apylinkėse kovos peilių-durklų koncentracija yra labai didelė.

Du kovos peiliai-durklai buvo surasti 1991 m. kasinėjant Kalniškių kapinyną. Kaip minėta, šiame kapinyne 1937 m. jau buvo surasta tokio tipo dirbinių. Jeigu pirmieji buvo surasti atsitiktinai, tai antrieji - archeologinių tyrinėjimų metu (vadovas V.Kazakevičius). Vienas peilis rastas kape Nr. 51. Jis 37,5 cm ilgio, geležtė 3,1 cm pločio, pats smaigalys nulūžęs. Antras peilis aptiktas atsitiktinai. Jo ilgis 46,7 cm, geležtės plotis 3,7 cm, šonuose turi griovelius (Kazakevičius V. 1992. P. 103). Kape Nr. 51 surasta nemažai įkapių: puodas, ietigalis, žiedas, įvijėlės, segė lankinė ilgakojė, geležinė diržo sagtis, gintaro karolis, buitinis peilis ir įmovinis kirvis (Kazakevičius V. 1991. P. 10-11. Pav. 29).

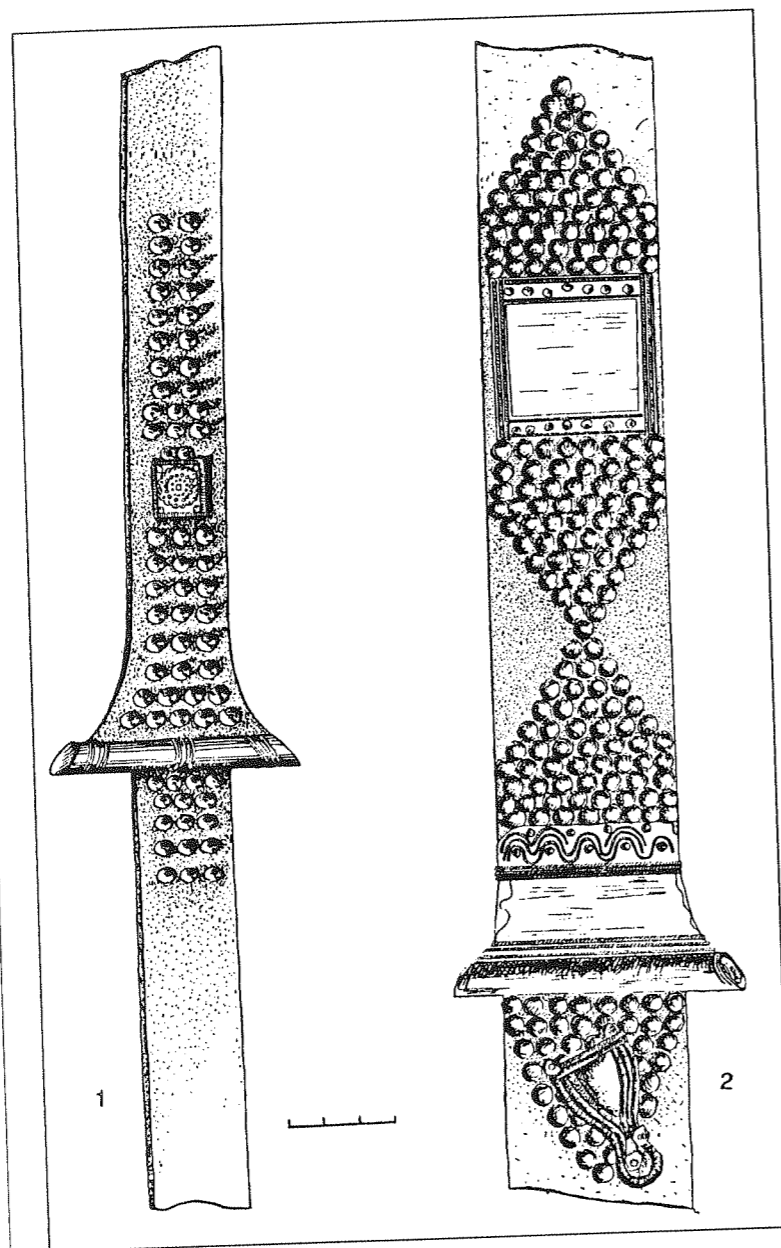
Tai irgi dar negalutinis kovos peilių-durklų su grioveliais prie nugarėlės, surastų Kalniškių kapinyne, skaičius. Kaip pažymi tyrinėjimų autorius V.Kazakevičius, visi geležiniai ir žalvariniai dirbinai labai blogai išsilaikę, apaugę rūdimis, kartais jų negalima ne tik išmatuoti, bet ir priskirti vienam ar kitam tipui (Kazakevičius V. 1994a. P. 158). Kadangi šio kapinyno tyrinėjimai dar nebaigti, apie peilius galime spręsti tik iš ataskaitos piešinių, kurie neretai neperteikia visos informacijos. V. Kazakevičius ir restauratoriai turėtų atkreipti dėmesį į kapų Nr. 3, 5A, 5B, 38, 39, 60 peilius (Kazakevičius V. 1985; 1990; 1991). Straipsnyje apie 1985 m. tyrinėjimus V.Kazakevičius nurodo, kad kape Nr.5B buvo surastas ornamentuotas kovos peilis (Kazakevičius V. 1986. P. 53). Ypač įdomūs ornamentuoti kapai Nr.VI ir XII. Atrodo, kad XII kape rastas 36 cm ilgio peilis yra su grioveliais. Be to, kape rastas ietigalis ir kirvio pentis. Labai įdomi šio kapo įranga. Jis degintinis. Kaulai supilti ovalo formos duobėje, kuri viršuje sudarė 100x70 cm dydžio dėmę, vėliau sumažėjo iki 70x50 cm dydžio ir siekė 12 cm gylį (Kazakevičius V. 1994b. P. 13. Pav. 27, 28). Tai labai primena prūsų gyventos teritorijos kapų be urnų įrangą.

Apie Vidurio Lietuvos kapinyuose randamus kovos peilius-durklus, be Plinkaigalio, Kalniškių kapinyne, nemažai svarbių duomenų pateikia šiuo metu tyrinėjamas Marvelės kapinyne (vadovai A.Astrauskas, M.Bertašius). Čia 1992 m. buvo surasti du ar trys kovos peiliai-durklai su grioveliais prie nugarėlės. Pirmasis, aptiktas kape Nr.298, yra labai surūdijęs, 30 cm ilgio, o pats galas nulaužtas. Neatlikus pirminio šio dirbinio išvalymo ar restauravimo, negalime spręsti apie jo formą ar griovelius. Antrasis peilis 27,5 cm ilgio, surastas kape Nr.312 kartu su perpele, žieduota sege ir skydo umbu. Trečiasis peilis turi griovelius prie nugarėlės ir yra 37,5 cm ilgio. Jis surastas kape Nr.337. Kartu su peiliu kape rastas ir kitas mažesnis buitinis peilis, kurio ilgis 17,4 cm bei perpele. Šio kapinyno tyrinėjimų medžiaga tik pradėta skelbti (Astrauskas A., Bertašius M. 1992; Astrauskas A. 1994a; 1994b; Bertašius M. 1994a; 1994b). Žinant, kad šiuo metu jau yra ištirta beveik 900 III-XIV a. kapų, toks kovos peilių kiekis Marvelėje yra labai mažas. Ypač aiškiai tai matyti palyginus su Plinkaigalio, Pašušvio, Kalniškių kapinyne medžiaga. V a.pab. - VI a. pradžios kapų Marvelės kapinyne nėra daug. Tai labai įdomus reiškinys, kurį dar reikia specialiai tyrinėti bei paaiškinti. Šie duomenys sutampa ir su kitų Nemuno vidurupio (Kauno apylinkių) kapinyne medžiaga. Daugumoje panemunių kapinyne V a. pabaigoje nustota laidoti. Aišku, kad tai ne atsitiktinumas, o kažkokių to meto karinių konfliktų padarinys. Kad šie klausimai taptų aiškesni, labai svarbu ateityje patikslinti ir detalizuoti IV-VI a. dirbinių chronologiją, ištirti to regiono gyventojų demografiją, atlikti kapų įkapių koreliaciją, išnagrinėti laidojimo paminklų stratigrafiją. Tam ypač tinka Marvelės, Plinkaigalio ir Kalniškių kapinyne medžiaga.

Vienas kovos peilis-durklas buvo rastas tyrinėjant Sodėnų kapinyne Nemuno žemupyje. Jis buvo surastas griautiniame kape Nr.8 (Pav. 8:8). Kadangi kapo kojūgalis nuardytas, nukentėjo ir peilis. Išliko tik jo fragmentas (Šimėnas V. 1988. P. 92).

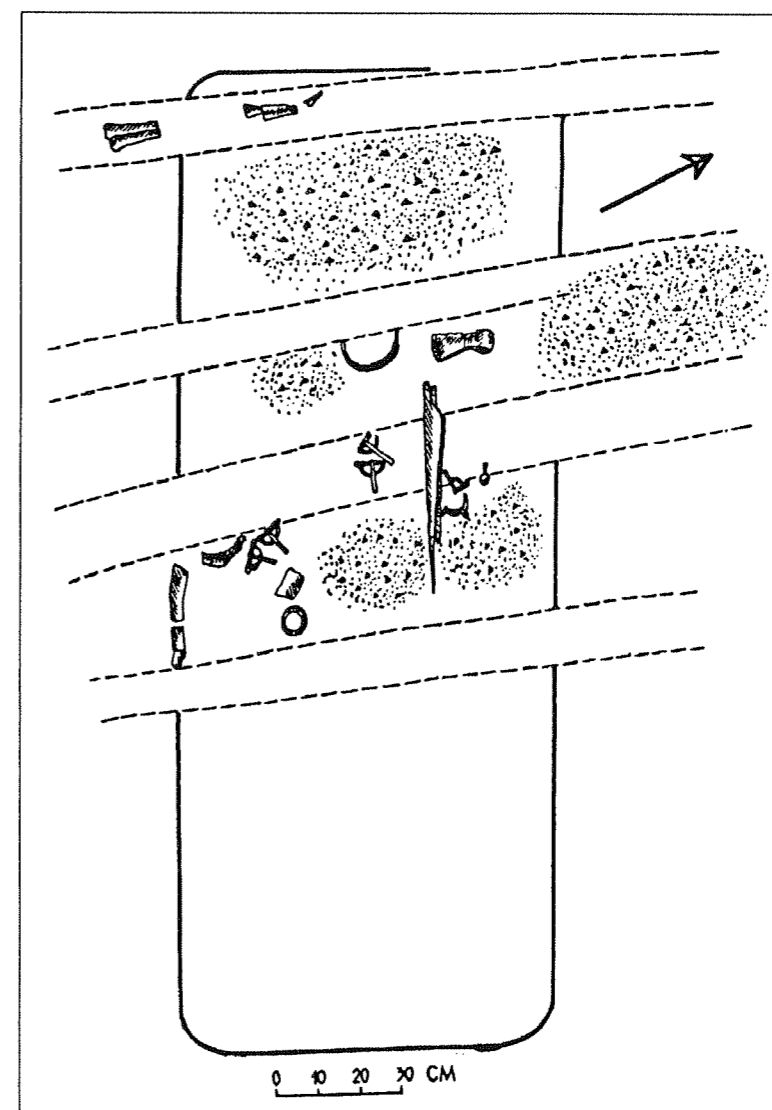

Pav. 17. Vidgiriai, k. Nr. 30.

Pav. 18.
Perpetės:
1 - Vidgiriai,
k. Nr. 23,
2 - Plinkaigalis,
k. Nr. 50.

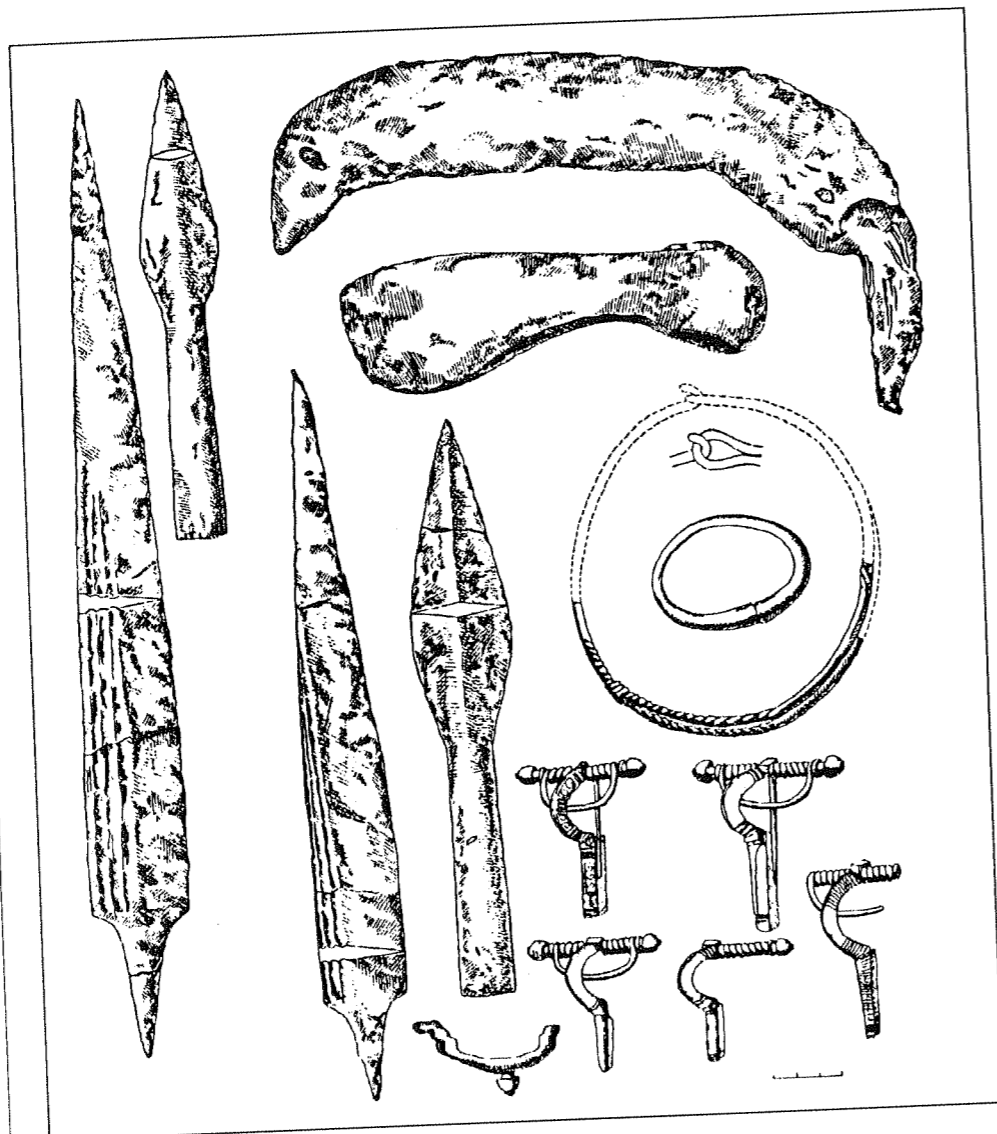
Dar vienas labai svarbus - bene svarbiausias - šaltinis apie kovos peilius-durklus yra Nemuno žemupyje tyrinėjamas Vidgirių kapinynas. Šiuo metu čia ištirtas tik 41 kapas. Visi kapai yra griautiniai, tik kapas Nr.24 degintinis. Šiame kapinyne beveik visuose vyrų ir berniukų kapuose rasti smailieji kovos peiliai-durklai su trimis grioveliais prie nugarėlės. Jie surasti kapuose Nr.1, 2 - du, 3, 10, 15, 18, 23, 24, 30, 32 - du be griovelių ir kalavijas, 33, 35, 38, 39 ir pora peilių atsitiktinai (Pav. 1). Visi peiliai yra labai blogai išsilaikę, tačiau jų formą išsaugojo korozijos produktai. Ne ant visų peilių dabar galima pamatyti griovelius, tačiau ant geriau išsilaikiusių jie nesunkiai pastebimi, ypač lūžių vietose. Šie kapai išsiskyrė ne tik savo turtingumu, unikaliomis įkapėmis, bet ir laidojimo papročiais. Apie tai jau nemažai rašyta spaudoje (Šimėnas V. 1988b; 1990; 1992; 1994; Šimėnas V., Gleiznienė G. 1990; Gleiznienė G. 1990; Vedrickienė L. 1990; Шименас В. 1988a; 1988b; 1992).

Pav. 19.
Vidgiriai, kapo
Nr. 2. planas

Kadangi Vidgirių kapinyno tyrinėjimus ruošiamasi paskelbti išsamiau, šiame straipsnyje nenorėčiau išsiplėsti rašant apie kapuose surastus įkapių kompleksus bei pačių kapų įrangą. Pasitenkinsiu tik bendrais pastebėjimais, kelių turtingiausių kapų įkapių kompleksų iliustracijomis bei būdingiausių kovos peilių-durklų charakteristikomis. Visi 18 Vidgirių kapinyne rasti kovos peiliai-durklai yra skirtingo dydžio (nuo 24 cm iki 50 cm ilgio). Vyrauja 35-45 cm ilgio peiliai. Labai įdomus yra kape Nr.30 surastas peilis. Nors jo ašmenys visai sunykę, tačiau gerai išliko kaulinė peilio rankena su skylė koto gale (Pav. 17). Tai leidžia teigti, kad kai kurios neišlikusios medinės rankenos buvo su skylė koto gale. Per šią skylę galėjo būti perverta virvutė (kaip dabar slidžių lazdos). Tai neleido nuslysti rankai dūrimo metu. Vidgirių kapinyno kapo Nr.23 medžiaga leidžia konstatuoti, kad smailieji kovos peiliai-durklai buvo nešiojami ant perpetės (Pav. 18). Labai įdomi perpečių konstrukcija (Šimėnas V., Gleiznienė G. 1990; Gleiznienė G. 1990).

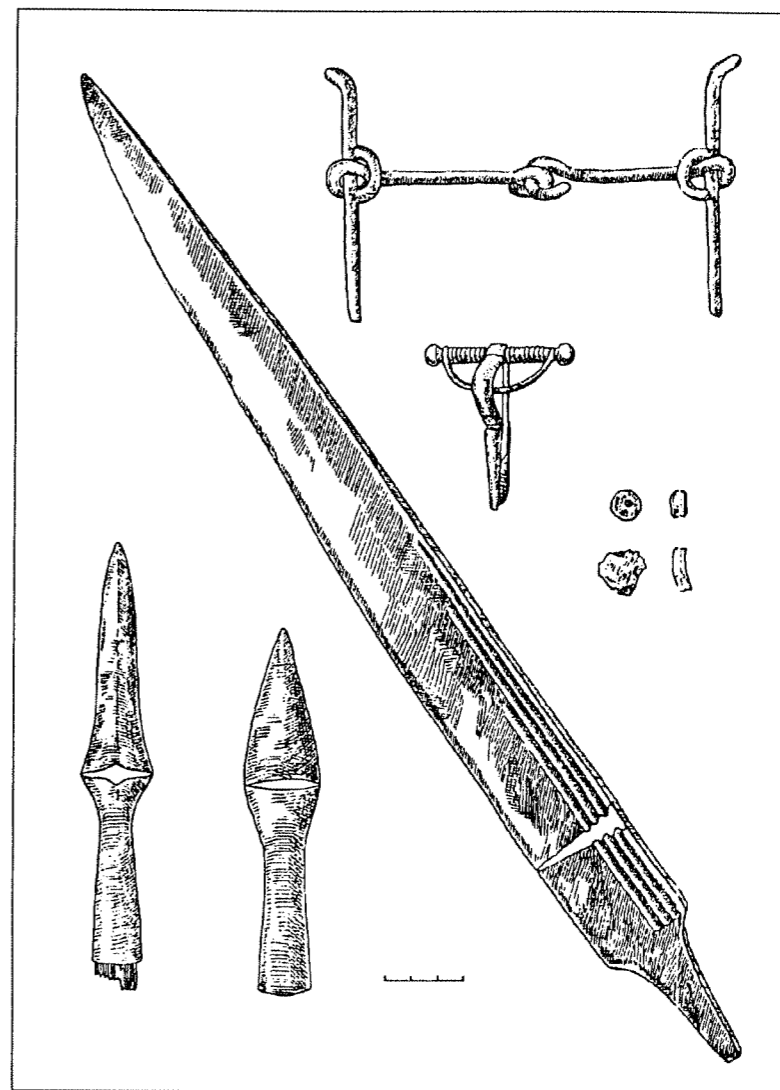
Stebina Vidgirių kapinyno kapų turtingumas ir baltų kraštams neįprastų dirbinių gausa (Pav. 19; 20; 21). Dauguma dirbinių turi analogijas ar prototipus

Pav. 20. Vidgiriai, k. Nr. 2.

Dunojaus vidurupio, Pietų Skandinavijos ir Baltijos jūros salų: Elando ir Gotlando, Vyslos žemupio, Prūsijos regione. Jaučiamos ir klajoklių pasaulio įtakos. Todėl peršasi mintis, kad visų šių dirbinių, laidojimo papročių atsiradimas yra susijęs su didžiojo tautų kraustymosi padariniais. Apie tai jau ne kartą užsiminta mano straipsniuose (Šimėnas B. 1990). Apie šiuo metu vykusius reiškinius geriau negu bet kas kitas gali paliudyti ginkluotės studijos.

Kartografuojant smailiųjų kovos peilių-durklų radimvietes aiškėja, kad jie paplitę labai apibrėžtoje teritorijoje (Žem. 1). Tai leidžia teigti, kad jie matyt atspindi tam tikrus etninius procesus. Pažiūrėjus į žemėlapi matyti, kad kovos peiliai-durklai randami Lietuvos pajūryje, prie Nemuno - iki Kauno, Nevėžio baseine, Sembos pusiasalyje ir Aismarių pakrantėse iki Elblongo apylinkių (Lenkijoje). Žemaičių ir žiemgalių teritorijoje randami tik pavieniai egzemplioriai.

Pav. 21.
Vidgiriai,
k. Nr. 18.

Palyginus išskirtą teritoriją su etnokultūrinėmis genčių ribomis pastebima, kad šie peiliai-durklai randami tik kuršių, skalvių, Vidurio Lietuvos kapinynų, grupėse bei prūsiškose Sembos, Notangos ir Varmės žemėse (pastarosiose buvo paplitęs mirusiųjų deginimo paprotys). Ty., tose žemėse, kurios yra arčiau vandens kelių (jūros, marių ir Nemuno upės).

Tokių peilių-durklų nėra šiaurinėje, rytų ir pietų Latvijoje ir Lietuvoje, rytiniame Kaliningrado srities pakraštyje, šiaurės rytų Lenkijoje. Tai tos teritorijos, kurios priklausė sėlių, latgalių, lietuvių, jotvingių, nadruvių, galindų ir kitoms baltų gentims. Ne visose teritorijose, kur surasti kovos peiliai-durklai, jie paplitę vienodai. Vienur jų daugiau, kitur - vos vienas kitas, o neretai būna kartu su kitokio tipo peiliais.

Visa tai susiejus su Nemuno žemupio kultūros pasikeitimu V a. viduryje galima teigti, kad panašūs procesai vyko ir kitose teritorijose, kur buvo rasti kovos peiliai-durklai. Jų paplitimo arealas parodo naujos kultūros įtakos zonas. Taip pat aišku, kad minėtose teritorijose naujosios kultūrinės įtakos ne visur

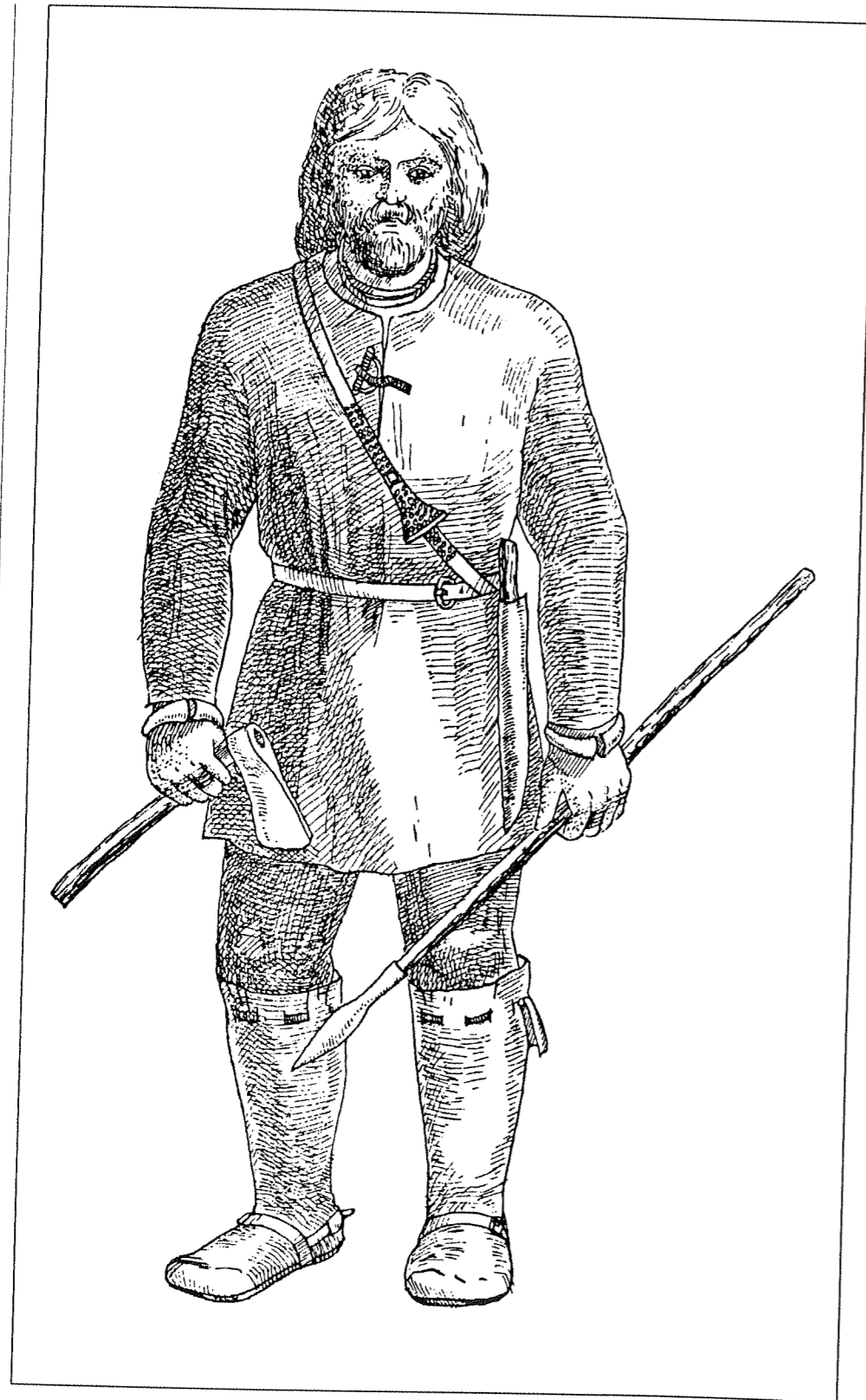
vienodai pasireiškė. Vienur atėiviška kultūra buvo ryškesnė, kitur silpnesnė. Jeigu nauji V a. II pusės kultūriniai pakitimai labai ryškūs Nemuno žemupyje, Aismarių pakrantėse (pietiniame Prūsijos regione), tai Semboje, Vidurio Lietuvoje ir Lietuvos pajūryje jie pasireiškė kiek silpniau. Čia smarkiau juntamos senosios kultūrinės tradicijos. Lietuvos pajūryje šis procesas palietė ne visą kuršių teritoriją, o tik pietinį jų arealą. Sprendžiant pagal peilius-durklus, Žemaitijoje ir Žiemgaloje šios įtakos dar silpnesnės. Čia panašios formos peiliai rasti vos keliuose kapinyuose. Žiemgalių teritorijoje rastas 1 smailas kovos peilis Jauneikių kapinyne (kitų genčių teritorijose nerastas nė vienas), o tai rodo, kad minėta teritorija matyt visai nebuvo paveikta atėivių kultūros. Koks buvo senosios ir naujosios kultūros santykis, kapinyuose gali parodyti ir kitos įkapės: sidabro dirbiniai, tekinto gintaro karoliai ir kt.

Mūsų nagrinėjami peiliai-durklai gali nemažai pasakyti apie vidurinio geležies amžiaus ginkluotę ir socialinius klausimus. Neretai tam pasitarnauti gali ir kiti kartu su peiliais randami įkapių kompleksai. Kaip matome, didžioji dalis peilių-durklų buvo surasta turtinguose kapuose. Kovos peiliai-durklai kapuose gulėjo prie mirusiojo kairiojo šono, su perpete ant krūtinės, o taip pat kojūgalyje arba galvūgalyje su suvyniotu diržu arba perpete. Gyvenime šiuos peilius nešiojo prie kairiojo šono, pasikabinę ant diržo arba perpetės. Neretai šiuose kapuose randami sidabro dirbiniai, tekinto gintaro karoliai, įkapės, susijusios su kario-raitelio ir žirgo apranga: žaslai, pentiniai, įmoviniai ar pentiniai kirviai, dalgiai, galastuvai. Papuošalai irgi beveik vienodi. Tai tordiruotos ar dvigubu priekyje lankeliu antkaklės, lankinės ilgakojės segės lieta užkaba, lenkta kojele, žieduotosios ar žvaigždine kojele. Ypač įdomios perpetės, geriamųjų ragų apkalai. Visos įkapės datuojamos V a. pabaiga - VI amžiumi. Šiuose kapuose nerandama senajame geležies amžiuje baltų kapams itin būdingų drabužių smeigtukų.

Neretai šios įkapės ir jų kompleksai kapinyuose atsiranda labai staiga vienu metu. Neretai su tuo susijęs ir laidojimo papročių pasikeitimas. Pavyzdžiui, Lietuvos pajūryje pradeda nykti akmenų vainikai aplink kapus, Žemaitijoje taip pat pradėdama laidoti plokštiniuose kapinyuose. Neretai kapai su kovos peiliais-durklais koncentruojasi atskiroje kapinyne dalyje. Surinkus kitų kapinynų analogiškus dirbinius, kurie paprastai randami kartu su peiliais-durklais, galima daugmaž nusakyti bendrą arealą, kur ši ginkluotė buvo būdinga ar pasireiškė jos įtaka. Iš tokių paminklų, kur surasti pilnesni kitų dirbinių kompleksai, bet nerasta peilių-durklų, galima paminėti Maudžiorų, Reketės, Užpelkių, Šernų, Sauginių, Stragnų, Žvilių kapinynus (Lent. 2). Šernai, Užpelkiai, Stragnai įeina į bendrą kovos peilių-durklų su grioveliais prie nugarėlės paplitimo arealą, o kiti žemaitiški paminklai lieka už jo ribų. Tai gali liudyti apie kažkokias įtakas, kurios veikė šiuos paminklus iš Lietuvos pajūrio, Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos. Ateityje ir juose galima tikėtis surasti tokių pat peilių-durklų. Galbūt tuo galima paaiškinti L. Vaitkunskienės išsakytą mintį, kad Jūros upės baseino gyventojai V a. į žemaičių sąjungą buvo inkorporuoti karine prievarta (Vaitkunskienė L. 1993. P. 17).

Šiuo metu labai sudėtingas ir painus mūsų nagrinėjamų peilių-durklų kilmės klausimas. Diskusija prasidėjo dar 1879 m. kovo 21 d. "Prūsijos" draugijos posėdyje. Šiuo klausimu diskutavo archeologai Bell ir Hennig. Vieno iš jų nuomone, tokie "ilgi peiliai ar trumpieji kalavijai" yra rytietiškos kilmės. Apie tai byloja trumpa įkotė, labai būdinga klajoklių ginklams (*Sitzungsbericht. 1879. S. 41*). Kiti tyrinėtojai teigia, kad tai - vietinis prūsų ar vakarų baltų ginklas. Pastarojo meto archeologai atkreipė dėmesį, kad jau III-IV a. kapuose yra randama panašių į buitinius didelių kovos peilių. Tokie peiliai buvo rasti Šernų, Stragnų kapinyuose. Todėl manoma, kad jie galėjo būti nagrinėjamų peilių-durklų prototipai. Vakarų ir Rytų Europos archeologinėje literatūroje dažniausiai išreiškiama nuomonė, kad kovos peiliai Juodosios jūros regione ir Dunojaus vidurupyje pasirodė kartu su klajoklių gentimis. Manoma, kad kovos peilis Vidurio Europoje galėjo atsirasti susijungus 3 ginklų tipams: klajokliškajam arba germaniškajam peiliui-durklui, vienašmeniui kovos peiliui-spata ir romėniškajam dviašmeniui kalavijui. Tad dažniau diskutuojama - tai romėnų, germanų ar klajoklių ginklas? Manoma, kad galbūt romėnai perėmė kovos peilius iš klajoklių ir t.t. Prūsiškų kovos peilių-durklų ir vienašmenių kalavijų kilmę yra tyrinėję V. Gertė, G. Gjesingas, P. Olsenas, J. Okuličius, H. Salmo ir kt. Smulkesnę literatūros apžvalgą galima rasti V. Kazakevičiaus ir P. Urbančik darbuose (*Казаквичюс В. 1988. С. 82-119; Kazakevičius V. 1981. 1993. P. 74-78; Urbanczyk P. 1978*). Nuomonės šių ginklų kilmės klausimu labai įvairios, tebevyksta diskusijos. Mano nuomone, kovos peilius reikia išskirti į atskiras grupes ir atskirai aptarti kiekvienos grupės kilmę. Darbe tyrinėjami kovos peiliai-durklai atsirado V a. viduryje pietiniame Vakarų baltų areale. Jie turėtų būti siejami su naujos polietninės grupės susiformavimu. Šių peilių formos turi analogijų klajoklių ir Vidurio Europos ginkluotėje. Konkrečiai kovos peiliai-durklai su grioveliais prie nugarėlės susiformavo matyt Vyslos žemupio regione, vykstant vietinių ir Vidurio Europos kultūrų sintezei. Aišku, jie buvo gaminami vietoje. Pavieniai kovos peiliai-durklai su grioveliais rasti Švedijoje ir Gotlande (*Sundström J. 1987. Abb. 1, 40-41*), tačiau ši tema dar nebuvo nagrinėta. Vėliau kovos peiliai su grioveliais labai paplito merovingų laikais Vidurio Europoje.

Nemažai diskusijų kyla dėl tokių ginklų nešiojimo. Dažniausiai kovos peiliai-durklai randami ne pirminėje savo vietoje, kur buvo nešiojami kasdien, o padėti šalia galvos, kojų arba juosmens. Vieni tyrinėtojai teigė, kad kovos peiliai buvo pakabinami prie diržo, kiti teigė, kad juos parišdavo prie kojos, kas ypač patogu jojant žirgu, tretį manė, kad šiuos ginklus nešiodavo ant perpetės. Vidgirių kapinyne tyrinėjimai leido teigti, kad bent dalis jų tikrai buvo nešiojami ant perpetės, jie galėjo būti tvirtinami ant perpetės, perjuostos diržu (Pav. 22). Ypač tai akivaizdu kape Nr.23. Šiuo metu baltų kraštuose pavyko aptikti 8 kapinynus, kuriuose surasta daugiau kaip 10 perpečių. Be jau minėtų Vidgirių, sudėtingos, sidabriniais kūgeliais puoštos perpetės rastos Kalniškių, Marvelės, Plinkaigalio (Pav. 18:2), Žvilių, Dollkeim, Klein Heyde, Warnikam kapinyuose. Ant perpečių matyt buvo kabinami ir kalavijai. Apie tai byloja prie kalavijų rastos tūtos. Nors kovos peilių-durklų ir kalavijų perpetės buvo

Pav. 22. Kovos peilių-durklų nešiosenos rekonstrukcija (pagal Vidgirių k. Nr. 23).

panašios savo konstrukcija, bet skyrėsi pagražinimais. Be to, kalavijai su perpetėmis randami Žemaitijoje, Rytų Lietuvoje, jotvingių gyventose žemėse, kur nėra kovos peilių-durklų.

Dėl perpečių kilmės diskusijų dar nebuvo, kadangi tik dabar atsirado daugiau medžiagos. Seniau degintiniuose kapuose rastosios perpetės ar jų dalys buvo vadinamos neaiškios paskirties dirbiniais. Lietuvoje rastos kartais vadinamos geriamųjų ragų juostomis ar diržo kutu. Mano nuomone, perpetės baltų kraštuose pasirodė jau senajame geležies amžiuje. Pavyzdžiui, Lazdininkų kapinyno kape Nr.34 ant kairiojo peties buvo rasta diržo sagtis su apkalais. Kapas datuojamas C1 periodu (*Butėnienė E. 1968. P. 155-156*). Tačiau sudėtingos, puoštos sidabro spurgeliais ir ornamenuotomis plokštelėmis bei tūtomis perpetės atsirado tik V a. viduryje. Todėl nesinorėtų sutikti su L.Vaitkunskienės nuomone dėl Žvilių kapinyno kapo Nr.47 datavimo. Šiame kape buvo rasta perpetė, kurią autorė vadina diržo kabučiu. Į ją labai panašios perpetės rastos Marvelėje, Plinkaigalyje ir Vidgiriuose. Visur jos datuojamos V a. II puse. L.Vaitkunskienė Žvilių kapą datuoja IV amžiumi, tačiau visos įkapės - pentinai, jų sagtelės su praplatinimu ant liežuvėlio, dirželių galų apkalai, jų stilistika, storagalės apyrankės, II grupės žieduotosios segės, antkaklė su rakto formos skylute plokštelėje, kamanos - būdingos V a. viduriui; baltų kraštuose toks kompleksas negalėjo atsirasti IV amžiuje. Todėl ir teiginys, kad žemaičių karinėje organizacijoje IV a. jau atsirado raitelių būreliai, nėra pagrįstas (*Vaitkunskienė L. 1989. P. 65*).

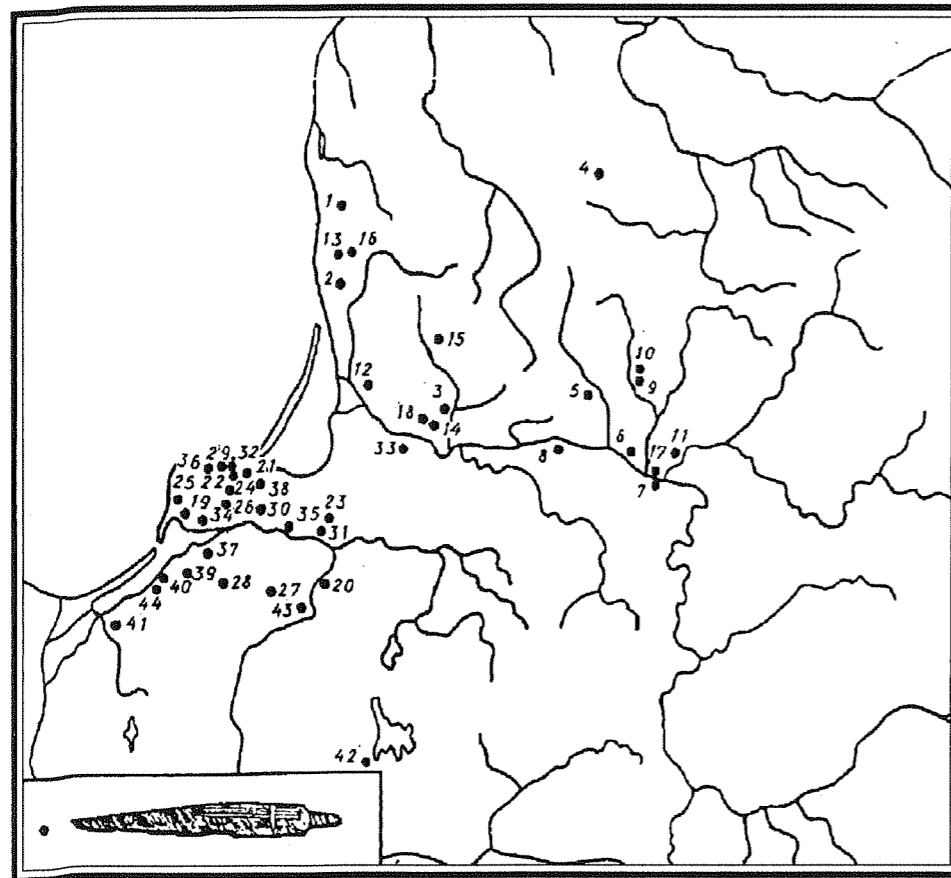
Vien tik šis pavyzdys rodo, koks svarbus šiuo metu yra archeologinių radinių datavimas. Šalia geriamųjų ragų apkalų, perpetės yra vieni iš dailiausių ir prestižiškiausių dirbinių. Labai sudėtinga jų gamybos technologija. Apie tai jau irgi pradėta rašyti (*Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K. 1992. P. 142*). Mano nuomone, perpečių protėvynė galėjo būti barbarų ir Romos imperijos paribys, kur susikirto barbariški ir romėniški ginkluotės elementai. Labiausiai tikėtinas šios įtakos regionas yra Dunojaus vidurupys ir Juodosios jūros pakrantės.

Dėl smailiųjų kovos peilių-durklų atsiradimo laiko ir datavimo (kaip ir perpečių) literatūroje didesnių diskusijų kol kas nekilo. Visi autoriai vieningai juos datuoja V-VI a. (*Kazakevičius V. 1981; 1993; Vaitkunskienė L. 1988; Кулаков B. 1994*). Galima būtų tik patikslinti, kad jie atsirado V a. antroje pusėje ir tai reikėtų sieti su viso komplekso naujų radinių, gamybos technologijų atsiradimu. Aš tai sieju su naujos polietninės karių grupės atėjimu. Kovos peiliai-durklai kaip niekas kitas gerai atspindi naujų įtakų regionus. Tai patvirtina ir sidabro dirbinių gausa bei sutampantis jų paplitimo arealas.

Vėliau kovos peiliai-durklai buvo gaminami vietoje baltų kraštuose ir turėjo lemiamą reikšmę atsirandant baltų vienašmeniams kalavijams, apie ką ne kartą rašė Lietuvos archeologai.

Žem. 1.

**Kapinynai, kuriuose buvo surasti
smailieji kovos peiliai-durklai**

Lentelė 1

**Kapinynai, kuriuose buvo surasti
smailieji kovos peiliai-durklai
(pagal žem. 1)**

LATVIJA

1. Geistauty /Liepojos r./

LIETUVA

2. Aukštkiemiai (Oberhof) /Klaipėdos r./
3. Greižėnai (Greyszönen) /Tauragės r./
4. Jauneikiai /Joniškio r./
5. Kalniškiai (Bažavalė) /Raseinių r./
6. Kriemala /Kauno r./
7. Marvelė /Kauno m./
8. Pakalniškiai /Šakių r./
9. Pašušvys /Kėdainių r./
10. Plinkaigalis /Kėdainių r./
11. Radikiai /Kauno r./
12. Rubokai (Rubocken) /Šilutės r./
13. Rūdaičiai I /Kretingos r./

14. Sodėnai /Šilutės r./
15. Šarkai /Šilalės r./
16. Tūbausiai /Kretingos r./
17. Veršvai /Kauno m./
18. Vidgiriai /Šilutės r./

KALININGRADO SRITIS

19. Bludau (Kostrovo) /Zelenogradsk r./
20. Detlevsruh (—) /Pravdinsk r./
21. Dollkeim (Kovrovo) /Zelenogradsk r./
22. Eisliethen (—) /Zelenogradsk r./
23. Friedrichstal (Soldatovo) /Gvardejsk r./
24. Goythenen (Geroiskoje) /Zelenogradsk r./
25. Grebieten (—) /Zelenogradsk r./
26. Greibau (—) /Zelenogradsk r./
27. Gr.Sausgarten (Berezovka) /Bagrationovsk r./
28. Hoch Schnakeinen (—) /Bagrationovsk r./
29. Hüenberg (Dobroje) /Zelenogradsk r./
30. Klein Heyde (—) /Zelenogradsk r./
31. Koddien (—) /Gvardejsk r./
32. Lauknicken (—) /Zelenogradsk r./
33. Linkuhnen (Rževskoje) /Slavsk r./
34. Pollwitten (Rovnoje) /Zelenogradsk r./
35. Popelken (Malinovka) /Gvardejsk r./
36. Regehnen (Dubrovka) /Zelenogradsk r./
37. Tengen (—) /Gurjevsk r./
38. Trentitten (Zaicevo) /Gurjevsk r./
39. Warnikam (—) /Bagrationovsk r./

LENKIJA

40. Alt Pasarge (Pasłęk) /Elbląg r./
41. Benkenstein (Elbląg, ul. Armii Czerwonej) /Elbląg m./
42. Dietrichswalde (Wólka) /Mrągovo/
43. Gr.Poninken (Poniki) /Bartoszyce r./
44. Huntenberg (Pogorze) /Elbląg r./

Lentelė 2

**Kapinynai, kuriuose rasti
literatūroje minimi kovos peiliai ar kalavijai;
kai kurie gali būti smailieji kovos peiliai-durklai.**

LIETUVA

1. Baitai (Baiten, Baičiai) /Klaipėdos r./
2. Gibaičiai /Šiaulių r./
3. Graužiai /Kėdainių r./
4. Lazdininkai /Kretingos r./
5. Lieporai /Joniškio r./
6. Maudžiorai /Kelmės r./
7. Rambynas /Šilutės r./
8. Reketė /Kretingos r./
9. Sauginiai /Šiaulių r./
10. Stragnai (Skören) /Klaipėdos r./
11. Šereiklaukis /Šilutės r./
12. Šernai /Klaipėdos r./
13. Žviliai /Šilalės r./

KALININGRADO SRITIS

14. Bendiglauken (—) /Sovetsk m./
15. Corjeiten (Putilovo) /Zelenogradsk r./
16. Eisselbitten (Sirenevo) /Zelenogradsk r./
17. Ekritten (Vetrovo) /Zelenogradsk r./
18. Gr. Plauen (Fedotovo) /Pravdinsk r./
19. Jäcknitz (Uzornoje) /Bagrationovsk r./
20. Keimkallen (Krasnodonskoje) /Bagrationovsk r./
21. Kiauten (Lužki) /Zelenogradsk r./
22. Löbertshoff (—) /Polessk r./
23. Moritten (Sibirskoje) /Polessk r./
24. Neu Ilischken (Bobruiskoje) /Černechovsk r./
25. Possritten (Davydovka) /Polessk r./
26. Schlakalken II (Jeroslavskoje) /Zelenogradsk r./
27. Sorthenen (—) /Zelenogradsk r./
28. Transsau (Ozerovo) /Zelenogradsk r./
29. Trömpau (Lazovskoje) /Gurjevsk r./
30. Warengen (—) /Zelenogradsk r./
31. Wiekau (Chrystalnoje) /Zelenogradsk r./

LENKIJA

32. Daumen (Tumiany) /Olsztyn r./
33. Gruneyken (Grunajki) /Suwalki r./
34. Moytinen (Mojtyny) /Mragowo r./
35. Silberger (Grónowo Gurne, Łęzse) /Elbląg m./
36. Skomatzko (Skomack Wielki I) /Mragowo r./

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- ANISIMOVA V. Sociali ekonomisko attiecibu attistiba Latvijas PSR teritorijā m. e. I padu tūkstoti // Latvijas valsts universitates zinātniskie raksti. 1957. XVI Sej. L. 241-263.
- ANTANAVIČIUS J. Pakalniškių (Šakių raj.) kapinyno 1963 metų tyrinėjimų dienoraštis. 1963 LII AS byla Nr.195.
- ASADAUSKAS-ŽVIRBLIS A. Greižėnų plokštinis kapinynas // Nemuno delta. Tyrimai ir atradimai. Dauglaukis. 1992. P. 7-37.
- ASTRAUSKAS A. Marvelės kapinyno (II-VII a. kapai) tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994a. P. 120-124.
- ASTRAUSKAS A. Laidojimo papročiai Marvelės kapinyne // Vidurio Lietuvos archeologija. Vilnius, 1994b. P. 21-27.
- ASTRAUSKAS A. Marvelės kapinynas // Baltų archeologija ir etnografija. Naujausių tyrinėjimų rezultatai. Vilnius, 1994c. P. 8-10.
- ASTRAUSKAS A., BERTAŠIUS M. Marvelės kapinyno tyrinėjimai 1991 m. // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992. T.1. P. 90-94.
- BERTAŠIUS M. Vėlyvojo geležies amžiaus kapai Marvelės kapinyne // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994a. P. 128-132.
- BERTAŠIUS M. Marvelės kapinyno degintiniai kapai I // Vidurio Lietuvos archeologija. Vilnius, 1994b. P. 56-69.

- BEZZENBERGER A. Gräberfeld bei Baiten, Kr. Memel // Prussia. 1900a. Bd. 21. S. 133-135.
- BEZZENBERGER A. Fundberichte. Gräberfeld bei Greyszönen, Kr. Tilsit // Prussia. 1900b. Bd. 21. S. 135-152.
- BEZZENBERGER A. Gräberfeld bei Rubocken // Prussia. 1909. Bd. 22. S. 148-193.
- BEZZENBERGER A. Gräberfeld bei Goithenen // Prussia. 1914a. Bd. 23. T. I. S. 132-137.
- BEZZENBERGER A. Zerstortes Hügelgrab und spätere Grabfunde bei Lauknichen, Kr. Fischhausen // Prussia. 1914b. Bd. 23. T. I. S. 127-128.
- BĖKŠTA A. Rentgeno spinduliai archeologijoje // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius. 1990. P. 213-216.
- BUTĖNIENĖ E. Lazdininkų kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. Vilnius, 1968. P. 143-161.
- DORR R. Führer durch die Sammlungen des städtlichen Museums zu Elbing. Elbing. 1903.
- EHRlich B. Ausgrabungen in Pr. Holland // Elbinger Jahrbuch. 1923. S. 197-200.
- EHRlich B. Das Gräberfeld von Benkenstein-Freiwalde // Elbinger Jahrbuch. 1919/1920. Hf. 1. S. 178-203.
- EHRlich B. Das preussische Gräberfeld von Hochschnakeinen. Kreis Pr. Eylau // Prussia. 1939. Bd. 33. T. 1-2. S. 21-40.
- ENGEL C. Das vierstöckige Gräberfeld von Linkuhnen und seine Bedeutung für die Erforschung der vorgeschichtlichen Kulturbeziehungen in den ostbaltischen Ländern // Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit. 1931a. Jg. VII. Hf. 10. S. 193-195.
- ENGEL C. Beiträge zur Gliederung des jüngsten heidnischen Zeitalters in Ostpreussen // Congressus Secundus Archeologorum Balticorum Rigae, 19-23. VIII. 1930. Riga. 1931b. P. 313-336.
- ENGEL C. Das vierstöckige Gräberfeld von Linkuhnen // Fornvännen. 1932. Bd. 27. S. 168-177. Fig. 86.
- ENGEL C., LA BAUME W. Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande. Königsberg. 1937.
- GABRIŪNAITĖ K. Pakalniškių (Šakių raj.) kapinyno radinių sąrašas (1963 m. tyrinėjimai). 1963. LII AS Nr.195a.
- GAERTE W. Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg. 1929.
- GLEIZNIENĖ G. Vidgirių kapo Nr. 23. perpetės restauravimas // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius. 1990. P. 221-224.
- GRUNERT W. Vom Hünenberg bei Rantau. Kr. Samland // Alt-Preussen. 1944. Bd. 3. S. 20-27.
- HEYDECK J. Der südliche Theil des Gräberfeldes von Grebieten, Kr. Fischhausen // Prussia. 1888. Bd. 13. S. 181-183, 228-255.
- HOLLACK E. Das Gräberfeld bei Detlevsruh, Kr. Friedland // Prussia. 1914a. Bd. 23. T. 1. S. 264-280.
- HOLLACK E. Ein neues Gräberfeld bei Ekritten, Kr. Fischhausen // Prussia. 1914b. Bd. 23. T. 1. S. 280-286.
- JASKANIS J. Cmentarzyska kultury zachodniobaltyjskiej z okresu rzymskiego. Materiały do badan nad obrządkiem pogrzebowym // Materiały starożytne i wszeznosredniowieczne. Warszawa. 1977. T. 4. S. 239-350.
- JENTZSCH A. Bericht über Verwaltung des Ostpreussischen Provinzialmuseums in den Jahren 1893 - 1895. III Prähistorische Sammlung // SPÖG. 1896. Bd. 37. S. 49-138.

- KATALOG der Ausstellung prähistorischer und anthropologischer Funde Deutschlands, welche unter den Protectorate seiner Kaiserlichen und Königlichen Hoheit des Kronprinzen des Deutschen Reiches, in Verbindung mit der XI. Allgemeinen Versammlung der Deutschen anthropologischen Gesellschaft zu Berlin vom 5-21 August 1880. Berlin. 1880.
- KAZAKEVIČIUS V. V-IX a. pr. kalavijai Lietuvoje // Jaunųjų istorikų darbai. Vilnius. 1978a. Kn. II. P. 14-23.
- KAZAKEVIČIUS V. Plinkaigalio, Kėdainių raj. senkapio 1978 m. tyrinėjimų ataskaita. 1978b. LII AS. 613.
- KAZAKEVIČIUS V. Vienašmenių kalavijų atsiradimas ir raida Lietuvoje // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1981. T. 2. P. 43-53.
- KAZAKEVIČIUS V. Plinkaigalio (Kėdainių raj.) kapinyno 1983 m. tyrinėjimų ataskaita. 1983. LII AS. 1152.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių k., Raseinių raj. kapinyno tyrinėjimų ataskaita. 1985. LII AS. 1213.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1985 m. // ATL 1984 ir 1985 metais. Vilnius. 1986. P. 52-53.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių, Raseinių raj., Ariogalos ap. kapinyno 1990 m. tyrinėjimų ataskaita. 1990. LII AS. 1768.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių, Raseinių raj., Ariogalos apyl. kapinyno 1991 m. tyrinėjimo ataskaita. 1990. LII AS. 1811.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių (Raseinių raj.) kapinynas // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius. 1992. T. 1. P. 99-103.
- KAZAKEVIČIUS V. Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1993. T. 10.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių kapinyno tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // ATL 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994a. P. 154-158.
- KAZAKEVIČIUS V. Kalniškių, Raseinių raj., Ariogalos apyl. kapinyno 1994 m. tyrinėjimų ataskaita. 1994b. LII AS. 2251.
- KEMKE H. Fundverzeichniss zu Tafel 7-15 der 1. (Ostpreussischen) Section des Photographischen Albums der Berliner Anthropologischen Ausstellung vom Jahre 1880 // SPÖG. 1901. Bd. 42. S. 88-95.
- KLEBS R. Bericht über die neuen Ausgrabungen in Tengen bei Brandenburg (Natangen) ausgeführt im Sommer 1875 // SPÖG. 1876. Bd. 17. S. 51-62.
- LA BAUME W. Nachbildungen vorgeschichtlicher Waffen und Geräte aus Ostpreussen // Alt-Preussen. 1941. Jg. 6. H. 4. S. 52-54.
- LATVIJAS PSR archeologija. Rīgā. 1974.
- LOREK W. Die Gräberfelder von Popelken und Biothen. Kreis Wehlau // Prussia. 1881. Bd. 7. S. 100-107.
- MICHELBERTAS M. Rūdaičių I kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai: Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. Vilnius. 1968a. P. 73-112.
- MICHELBERTAS M. Rūdaičių II kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai: Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. Vilnius. 1968b. P. 56-73.
- ÖFFENTLICHE Sitzung im Saale der Drei-Kronen-Loge am 25. Februar 1897 // Prussia. 1900. Bd. 21. S. 270-289.
- PEISER F. Gräberfeld bei Bludau, Kr. Fischhausen // Prussia. 1914. Bd. 23. T. I. S. 211-218.
- PEISER F. Fundberichte. VI. Gräberfeld I bei Trentitten // Prussia. 1919a. Bd. 23. T. II. S. 327-335.

- PEISER F. Fundberichte. VII. Gräberfeld bei Huntenberg // Prussia. 1919b. Bd. 23. T. II. S. 335-356.
- PHOTOGRAPHISCHES Album der Ausstellung praehistorischer und anthropologischer Funde Deutschlands in Aufnahmen nach Originalen von Carl Günther. Berlin. 1880.
- RIMANTIENĖ R. Tūbausių kapinynas // Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I-VII a. kapinynai. Vilnius, 1968. P. 183-209.
- STADIE K. Gräberfeld bei Gr. Sausgarten, Kr. Pr. Eylau // Prussia. 1919. Bd. 23. T. II. S. 444-449.
- SCHULTZ H. Der Kreis Preussisch-Eylau. Werden / Aller, 1983.
- SITZUNGSBERICHT vom 21. März 1879 // Prussia. 1879. Bd. 5. S. 39-44.
- STANKUS J. Geležies dirbinių gamybos Lietuvoje V-VIII amžiais technologija // MADA. 1970. T. 3 (34). P. 57-75.
- STANKUS J. Plinkaigalio (Kėdainių raj.) m. e. V-VI amžių kapinyno geležies dirbinių metalografinė analizė // MADA. 1986. T. 1(94). P. 51-62.
- SUNDSTRÖM J. Grävningssrapport med Fyrdovisning och Datering // Laborativ arkeologi. Stockholm. 1987. Bd. 2. S. 73-128.
- ŠIMĖNAS V. Sodėnų kapinynas // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius. 1988a. P. 91-94.
- ŠIMĖNAS V. Vidgirių kapinynas // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius. 1988b. P. 94-98.
- ŠIMĖNAS V. Vidgirių kapinynas // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius. 1990. P. 99-105.
- ŠIMĖNAS V. Nauji V a. pab. - VI a. pradžios laidojimo papročiai Nemuno žemupyje // Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Vilnius. 1992. P. 23-35.
- ŠIMĖNAS V. Sidabro amžius Lietuvoje // Krantai. 1994. Lapkritis-Gruodis. P. 6-13.
- ŠIMĖNAS V., GLEIZNIENĖ G. Conservation of a Shoulder-strap discovered in a 5th Century Burial Ground at Vidgiriai (Western Lithuania, Lower Reaches of the Nemunas) // ICOM Committee for Conservation. Metal Working Group Newsletter. Toronto. 1990. No. 5. P. 7-10.
- TAUTAVIČIENĖ B. Kriemala Vilkijos raj. 1961 m. tyrinėjimų ataskaita. 1961. LII AS. 109.
- TAUTAVIČIENĖ B. Šarkų senkapio, Šilalės raj. 1972 m. kasinėjimų dienoraštis. 1972. LII AS. 373.
- TAUTAVIČIENĖ B. Šarkų plokštinis kapinynas // Lietuvos archeologija. V-VIII a. žemaičių kapinynai. Vilnius, 1984. T. 3. P. 25-41.
- TAUTAVIČIUS A. Platieji kovos peiliai-kalavijai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas: I-XIII a. radiniai. Vilnius. 1977. Kn. 4. P. 124-125.
- TISCHLER O. Über das Gräberfeld von Oberhof // Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethologie und Urgeschichte. München. 1888. Jg. XIX. Nr. 10. S. 118-122.
- TISCHLER O. Das Gräberfeld bei Oberhof, Kreis Memel // SPÖG. 1889. Bd. 29. S. 14-23.
- TISCHLER O., KEMKE H. Ostpreussische Altertümer aus der Zeit der grossen Gräberfelder nach Christi Geburt. Königsberg. 1902.
- URBAŃCZYK P. Geneza wczesnośredniowiecznych metalowych pochew broni białej ze stanowisk kultury pruskiej // Przegląd Archeologiczny. 1978. Vol. 26. P. 107-145.
- VAITKUNSKIENĖ L. Kada Lietuvoje atsirado vienašmeniai kalavijai // MADA. 1988. T. 2(103). P. 45-54.
- VAITKUNSKIENĖ L. IV a. Lietuvos karys raitelis // MADA. 1989. T. 3(108). P. 55-68.

- VAITKUNSKIENĖ L. Vakarų žemaičiai geležies amžiuje: kultūra ir entosocialinė istorija. Humanitarinių mokslų srities, Archeologijos krypties habil. daktaro disertacijos tezės. Vilnius. 1993.
- VAŠKEVIČIŪTĖ I. Jauneikių (Joniškio raj.) V-XI a. kapinynas. 2. Ginklai // MADA. 1986. T. 2(95). P. 43-51.
- VEDRICKIENĖ L. Vidgirių kapo Nr. 30. pirminis konservavimas // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius. 1990. P. 224-228.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Lietuviai IX-XII amžiais. Vilnius. 1970.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R. Ginklai // Lietuvių materialinė kultūra IX - XII amžiuje. Vilnius. 1981. T. 2. P. 6-48.
- VOLKAITĖ-KULIKAUSKIENĖ R., JANKAUSKAS K. Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos (alavas senuosiuose lietuvių papuošaluose) // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1992. T. 8. P. 135-170.
- ГУСАКОВ М. Г., КУЛАКОВ В. И., ПОПОВА В. М. Работы в окрестностях г. Пионерский // Археологические открытия 1985 года. Москва. 1987. С. 9-10.
- КАЗАКЯВИЧЮС В. К. Оружие балтских племен II - VIII вв. на территории Литвы. Автореф. дис. канд. ист. наук. Вильнюс. 1984.
- КАЗАКЯВИЧЮС В. К. Оружие балтских племен II - VIII веков на территории Литвы. Вильнюс. 1988.
- КУЛАКОВ В. И. Древности пруссов VI - XIII вв. Свод археологических источников. Москва. 1990. Вып. Г 1-9.
- КУЛАКОВ В. И. Пруссы (V-XIII вв.). Москва. 1994.
- ШИМЕНАС В. Новый погребальный обряд в низовьях Немана // Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков. 1988а. С. 59-61.
- ШИМЕНАС В. Раскопки в Соденай и Видгиряй // Археологические открытия 1986 года. Москва. 1988б. С. 401-402.
- ШИМЕНАС В. Великое переселение народов и балты // Археология и история Пскова и Псковской земли. 1989. Псков. 1990. С. 72-74.
- ШИМЕНАС В. Боевые ножи - кинжалы в Балтийском ареале в V - VI вв. // Археология и история Пскова и Псковской земли. Псков. 1992. С. 96-100.

TRUMPINIAI

- LII AS - Lietuvos Istorijos institutas, Archeologijos skyrius
- LNM - Lietuvos Nacionalinis muziejus
- KKM - Kauno karo muziejus
- ATL - Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje. Vilnius
- MADA - Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. Vilnius
- SPÖG - Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft. Königsberg

Valdemaras Šimėnas

BALTIC-TYPE TAPERED BATTLE KNIFE-DAGGERS IN THE MID-FIRST MILLENNIUM A.D.

Summary

Recent excavations of the burial fields in the lower Nemunas and central Lithuania have uncovered large numbers of knives that represent a relatively rare type: tapered battle knife-daggers. These specialized weapons are 25-26 cm in length, with a very short tang of 4-6 cm. The blade is at the widest (2.5-4.5 cm) near the tang. At about midpoint, the blade begins to taper and terminates in a very slender dagger tip. Along the dull side of the blade run two or three grooves. As the knife's center of gravity is near the handle, we can infer that the weapon had a thrusting or stabbing function.

The concentration of the knives in a well-defined region suggests an association with a distinct ethnic group. Their archaeological context also represents a relatively short time span, at about AD 450-550, and the artifact type therefore has potential value as a temporal horizon-marker. The older archaeological literature from the East Prussia indicates that prior to WWII some 60 knives of this type were found at 20 sites in this region. They are variously named as one-edged swords, battle-knives or daggers. It is also known that a substantial number of these knives were not published.

A few battle-daggers were also found in pre-WWII Lithuania and deposited in museums, but not described in the literature. From 1960, however, they have been more frequently found and recorded in archaeological investigations, especially in the ongoing cemetery excavations at Vidgiriai, Plinkaigalis, Kalniškiai, and Marvelė. In light of these new finds, for example, that they were worn in conjunction with a diagonal shoulder strap. They are associated with a certain complex of artifacts.

The distribution of Baltic sites with knife-daggers extends along a coastal zone from Elblag near the Gulf of Gdansk to the north as far as Liepaja, Latvia. They are also well represented along the banks of the Nemunas up to Kaunas, and in the Nevėžis basin.

The appearance of the knife-dagger in these regions coincides with other distinct changes that take place in the material culture, and this may reflect a period of historical turbulence. In my opinion, a probable explanation is the arrival by the 5-6th centuries A.D. of foreign groups in-migrating from the middle Danubian region. This is supported by the point of view among weapon specialists that the origin of the battle knife-dagger lies with nomadic tribes from the Pontic-Caspian area who later migrated to the middle Danube.